



LIETUVOS EDUKOLOGIJOS UNIVERSITETAS

Sonata Vaičiakauskienė

VEIKSMAŽODŽIO MORFOLOGIJOS PRATYBOS

Metodinė priemonė

UDK 811.172'367.625(076.1)

Va66

Metodinė priemonė svarstyta 2012 m. vasario 28 d. Lietuvos edukologijos universiteto Lituanistikos fakulteto Lietuvių kalbotyros ir komunikacijos katedros posėdyje (protokolo nr. 5), 2012 m. kovo 27 d. Lituanistikos fakulteto tarybos posėdyje (protokolo nr. 9) ir rekomenduota spausdinti.

Recenzavo

doc. dr. St. Keinys

doc. dr. R. Rinkauskienė (*Lietuvos edukologijos universitetas*)

Papildomas tiražas 2017 m.

© Sonata Vaičiakauskienė, 2017

© Lietuvos edukologijos universiteto

leidykla, 2017

ISBN 978-9955-20-758-0

TURINYS

PRATARMĖ.....	4
I. VEIKSMAŽODŽIO FORMŲ SISTEMA. FORMŲ DARYBA	6
II. BENDROSIOS VEIKSMAŽODŽIO KATEGORIJOS: TRANZITYVUMAS, SANGRAŽA IR VEIKSLAS	17
III. ASMENUOJAMŲJŲ VEIKSMAŽODŽIŲ GRAMATINĖS KATEGORIJOS: NUOSAKA, LAIKAS IR ASMUO.....	28
IV. NEASMENUOJAMOSIOS VEIKSMAŽODŽIO FORMOS: DALYVIS, PUSDALYVIS, PADALYVIS, BENDRATIS, BŪDINYS, SIEKINYS. RŪŠIES KATEGORIJA.....	41
V. SUDĖTINĖS (ANALITINĖS) LAIKŲ IR NUOSAKŲ FORMOS.....	50
VI. APIBENDRINAMOSIOS UŽDUOTYS	53
PRIEDAI	57
ŠALTINIŲ SUTRUMPINIMAI	58
LITERATŪRA.....	59

PRATARMĖ

Lietuvių kalbos morfologijos kursas būsiesiems lietuvių filologams dėstomas mokant teorijos žinias taikyti praktiškai. Teorinės gramatikos mokslas išdėstytas sinchroninės gramatikos aprašuose (DLKG, LKG), A. Paulauskienės, E. Jakaitienės, A. Laigonaitės ir kitų autorių gramatikos veikaluose.

Ši metodinė priemonė skirta Lietuvos edukologijos universiteto studentams – būsiesiems lietuvių filologams. Taip pat ji bus pravarti ir tiems, kuriems kalbos lygmenų pažinimas leis tobulinti verbalinės ir neverbalinės komunikacijos įgūdžius, ugdyti kalbos taisyklingumą.

Metodinę priemonę sudaro praktinės užduotys, skirtos lietuvių kalbos veiksmažodžio morfologijos pratyboms. (Autorė jau yra parengusi tokio pobūdžio metodinę priemonę, skirtą lietuvių kalbos vardažodžio pratyboms.) Pratybos suskirstytos į skyrius. Kiekvienas skyrius paradedamas teoriniais klausimais ir užduotimis, kurios orientuotos į to skyriaus praktines užduotis. Atsakyti į klausimus ir atlikti užduotis padės greta nurodyta literatūra. Literatūros studijavimas, atskirų autorių skirtingos interpretacijos vienu ar kitu morfologijos mokslo klausimu turėtų skatinti studentus diskutuoti dėl iškilusių morfologijos mokslo problemų, ieškoti sprendimo būdų, argumentuoti apibendrinti.

Visapusiškas veiksmažodžio morfologinis nagrinėjimas neatsiejamas nuo konteksto, todėl didžiąją užduočių dalį sudaro rišlūs lietuvių grožinės literatūros tekstai. Įdėta ir senesnių autorių (K. Borutos, I. Simonaitytės), ir naujesnių autorių (J. Ivanauskaitės, S. Parulskio, K. Sabaliauskaitės) tekstų. Renkantis ištrauką atsižvelgta į vyraujančias veiksmažodžio gramatines kategorijas – taip siekta kuo išsamiau atskleisti nagrinėjamas morfologines ypatybes. Pateikiama pratimų, sudarytų ir iš atskirų sakinių, paimtų iš grožinės literatūros tekstų. Veiksmažodžio morfologinėms ypatybėms iliustruoti įdėtas vienas kitas sakinyss ir iš Lietuvių kalbos žodyno (LKŽ).

Metodinė priemonė rengta kaip pratybų sąsiuvinis – paliekama vietos užduotims atlikti. Vienos užduotys gali būti atliekamos žodžiu (auditorijoje), o kitos – raštu. Pastarųjų, ypač sunkesnių, pateikiama atlikimo pavyzdžių. Taip siekiama, kad priemone galėtų naudotis tiek nuolatiniai, tiek išėstinių studijų studentai.

Veiksmažodžio morfologinis nagrinėjimas sietinas ir su vartosena – pateikiami keli pratimai, skirti taisyklingai kalbai ugdyti. Kalbos lygmenų pažinimas moko ir skatina studentus vertinti įvairius bendrinės kalbos reiškinius normos ir stiliaus požiūriu, taisyklingai sudaryti ir vartoti veiksmažodžio formas.

Malonu padėkoti visiems Lietuvių kalbotyros ir komunikacijos katedros dėstytojams, skaičiusiems šios knygelės rankraštį ir pateikusiems pastabų, siūlymų, ypač katedros vedėjai – doc. dr. L. Murinienei. Autorė nuoširdžiai dėkoja priemonę recenzavusiems docentams – dr. St. Keiniui ir dr. R. Rinkauskienei.

I. VEIKSMAŽODŽIO FORMŲ SISTEMA. FORMŲ DARYBA

1. Klausimai ir užduotys

1. Kaip gramatiškai skirstomos veiksmažodžio formos?
2. Pagrindinių veiksmažodžio formų skyrimo problema. Iš kokių formų daromos išvestinės veiksmažodžio formos?
3. Išvardykite išvestines veiksmažodžio formas.
4. Prisiminkite išvestinių veiksmažodžio formų gramatinius rodiklius.
5. Kaip veiksmažodžių formos skirstomos darybiškai?
6. Koks išvestinių veiksmažodžių formų ir darinių santykis?

2. Literatūra

Dabartinės lietuvių kalbos gramatika / Red. V. Ambrazas. Vilnius, 2006, p. 290–385.

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas: šeštas (trečias elektroninis) leidimas. Kompaktinė plokštelė / Vyr. red. St. Keinys. Vilnius, 2006; internetinė versija, 2011. – <http://dz.lki.lt>

Jakaitienė E., Laigonaitė A., Paulauskienė A. Lietuvių kalbos morfologija. Vilnius, 1976, p. 18.

Paulauskienė A. Lietuvių kalbos morfologija. Vilnius, 1994, p. 32–37, 279–281.

Urbutis V. Žodžių darybos teorija. Vilnius, 2009, p. 45–49.

Valeckienė A. Funkcinė lietuvių kalbos gramatika. Vilnius, 1998, p. 290–295.

3. Praktinės užduotys

3. 1. Skyrium surašykite asmenuojamąsias, linksniuojamąsias ir neasmenuojamąsias ir nelinksniuojamąsias veiksmažodžio formas.

Asmenuojamosios veiksmažodžio formos	Linksniuojamosios veiksmažodžio formos	Neasmenuojamosios ir nelinksniuojamosios veiksmažodžio formos
Buvau	Nuvažiavęs	Išeidamas

1. Pavasarį buvau nuvažiuavęs į savo gimtąjį kaimą, aplankiau vietą, kur kadaise stovėjo namai, spoksojau į raudonų plytelių pilną žemę ir pamačiau joje surūdijusį geležgalį, trūktelėjau – tai buvo mano vaikystės laikų grąžtas, kaimyno kalvio nukaltas. Prieš išeidamas į žmones tuo grąžtu esu išgręžęs ne vieną skylę – kur reikia ir kur nereikia... Nuvalęs jį į sausą pernykščią žolę, per grąžto ąselę pervėriau žilvitį ir ėjau švytruodamas, baugiai jausdamas, kaip sminga man į nugarą nematomos buvusio gyvenimo akys. Kai nuėjau gerą galą ir kai vienur kitur pasirodė silikatinių plytų namai, už dar neiškirstų krūmų išgirdau giedant ir netrukus sutikto nepažįstamo žmogaus paklausiau <...> (J. Ap.).

2. Vėlai vakare visi vežimai vėl išlekia į kelią ir dumia tolyn, į tą pusę, iš kur artinasi baisus karo bildėjimas. Po kurio laiko, kai vaikas jau guli lovoje, pro langą pamato ateinantį senį Pranciškų, eina jis neskubėdamas, nusiėmęs kepurę ir kasydamasis pakaušį ir pažastis, apsiavęs dailias naginikes ir apsimovęs kojines, kurios užtrauktos ant išblukusių pakulinių kelnų. Pranciškus niekada nesibels į duris, eina tiesiai, be jokių išankstinių pranešimų. Jisai sako, kad kiekvienas žmogus troboj turi gyventi taip, jog svetimo atėjimas jam negalėtų pamaišyti. Tiesą sakant, Pranciškui atskirai apsireikšti ir nereikia, gali jo nematyti, bet išgirsti tai išgirsi visuomet nuo pat alksnyno: Pranciškus turi madą labai keistai ulbėti – ujujuj, ujujuj, ujujuj... (J. Ap.).

3. Velionis aprengtas geriausiais rūbais, kuriuos jis buvo pasisiūdinęs jau prieš keliolika metų, dar Šalteikienei gyvai tebesant. Kelis kartus jis buvo jais apsivilkęs, eidamas į laidotuves kaimynystėje. Šiaip marškiniai, kojinės ir pirštinės jau ilgus metus gulėjo skrynios dugne, laukdami paskutinės Šalteikio kelionės. Senoji, tebebūdama gyva, kai kada ištraukdavo iš skrynios pažiūrėti, ar neįsimetusios kandys. Paskui pavėdinusi vėl viską grąžindavo į senąją vietą, o senis palydėdavo juos keliais atodūsiais ir žodžiais: „Man numirusiam apvilkti.“ Tai dabar ir aprenė (I. Sim.).

3. 2. Surašykite į lentelę pagrindines tekstų veiksmažodžių formas.

Bendratis	Esamojo laiko III a. forma	Būtojo kartinio laiko III a. forma

1. 1. Tegu pamini blyškiaveidį Bernardą Bendorių, kuris tą rytą pravėrė stiklines priangio duris, ir kaip jį Konstantienė sodino už stalo, pasakodama apie ūkio naujoves, tegu žvilgteli į jos veidą, koks jis buvo tą akimirką, kai žmonės išėjo į laukus, ir kaip bildėjo po jų kojomis šaltuko surakinta žemė, o aukštybėse pleveno vyturėliai, tegu aprašo tą giedrą, viltimi spindintį rytmetį, ir kaip varstė Naglio priangio duris Kazimieras, kaip ateidavo Vizgirda prašyti grūdų ar arklio, kaip vasaros pavakariais jaunimas ruošdavo gegužines ir plačioje sodo vejoje žaisdavo kamuoliu, kurį Juzukas vos spėdavo traukti iš kūdros, tegu aprašo didelį sodą ir pirmąją obuolių raškymo talką, kaip krovė obuolius vaikai, iš visų kiemų sukviesti į talką, ir tempė dėžes ant aukšto, kur vaisiai kvepėdavo ištraukti iš dėžių, ir kaip smigo į juos vaikiščių dantys (B. Radz.). 2. Ašėjau įprasta gatve, truputį šonu, kad neišmuštų iš pusiausvyros netikėtas stuktėlėjimas, ir negalėjau atsikratyti minties, kodėl taip būna: bėga dienos, bėga jos tyliai, protingai, ir štai netikėtai kažkur tolimoj Australijoje prisikelia iš numirusių jau seniai apraudotas ir palaidotas tavo brolis; arba paplūdimy prie tavęs staiga pribėga gauruotas it avinukas šunytis, plaukuotom akim, patogiu lyg juoda saga snukučiu, ir „įsega“ tau virš kojos gurnelio, kai tuo tarpu tūkstančiai piliečių ramiai kepa saulėje, daužo kamuolį ir geria šiltą limonadą; arba dar antai gatvėje tave čiumpa už rankos balta mergaitė, tempia į akmeninį kiemą ir verčia žiūrėti, kaip kraupiai tylėdama sukasi ratu katė <...> (J. Mikl.).

2. 1. Iš vakaro sūnus ištepė vežimo ratus, stipriai viela suveržė įskilusią ieną, primurdė maišą šieno ir padėjo ant lentos sėdėti, po apačia pakišdamas išdilusią gūnią – kad nepamirštų rytoj, reikės nuo mūsų uždengti arkliui nugarą (J. Ap.). 2. Man norėjosi inkšti. Inkšti, vaitoti, šaukti, rėkte išrėkti savo kaltę, kurios priepuoliai darėsi vis dažnesni ir dažnesni, iriantis prieš srovę sugrižti į pačias jos ištakas, idant sužinočiau, iš kurgi trykšta šitie plikyte plikinantys vandenys (J. Ivan.). 3. Sunkiai šnopuodamas į skardį jis velka užsirietusiu galu klevo rąstą; klimpstą į patįžusį sniegą, griūva, iki kelių sušlampa kojas, žliugsi vanduo, o veidas ir vatinukas net garuoja, prakaitas žliaugia skruostais, kapnoja nuo nosies; bando rąstgalį pakelti, bet vėl griūva, velka šliaužte palei krūmus <...> (B. Radz.).

3. 3. Raskite išvestines veiksmazodžio formas ir nurodykite, iš kokios pagrindinės formos jos padarytos. Pažymėkite gramatinius išvestinių veiksmazodžių formų rodiklius.

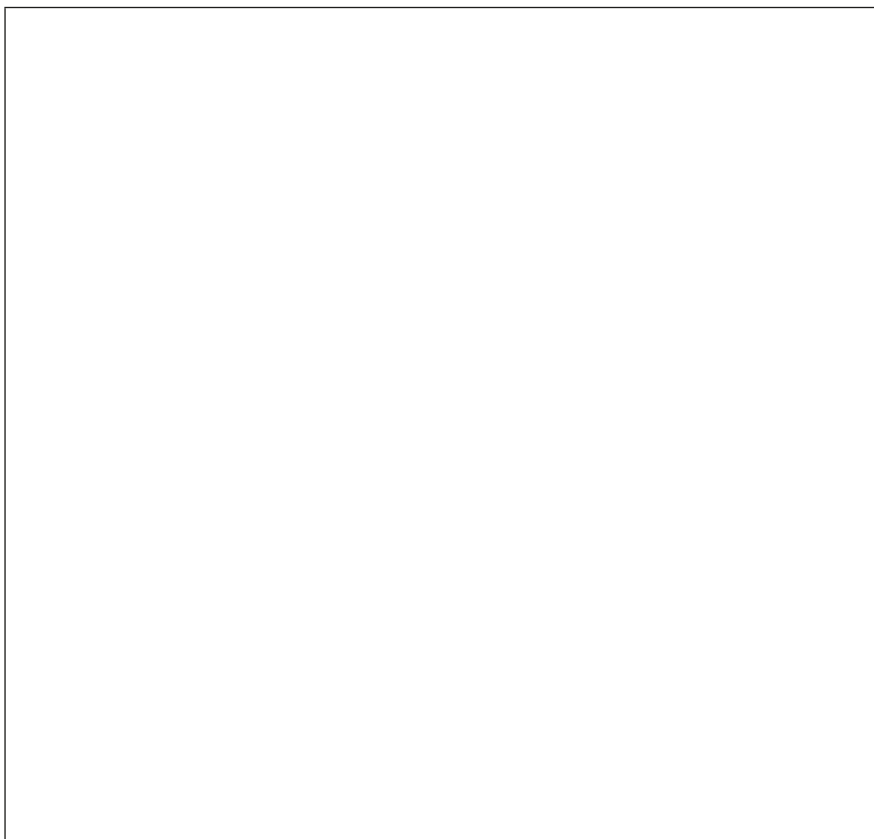
Išvestinė veiksmazodžio forma	Pagrindinė veiksmazodžio forma (iš kurios padaryta išvestinė forma)	Gramatinis išvestinės veiksmazodžio formos rodiklis
Išėjęs	išėjo	-ęs

1. Išėjęs žvilgtelėjo į bažnyčios bokšto laikrodį, paskui patraukė prie maurais apaugusios kūdros, arklį rado suėdusį beveik visus dobilus, ramiai vėpsantį, lyg nereikalingą daiktą atkišusį apatinę lūpą (J. Ap.). 2. „Aš galiu išeiti ir išeisiu. Bet kažin, kaip ilgai ir tu čia būsi“... – atsakė Barbė ir išėjo, trinkelėdama duris (I. Sim.). 3. Kad tu nelauktum, berneli mano, kad tu mano kaseles ant rankelių vyniotum (LKŽ). 4. Savo keliais, padangėje, gailiai klykdami, skrido būriai paukščių – ar užsilikusių, ar sutrukdytų karo griausmo, ar tiksliu laiku paliekančių ir Benučio motiną, ir vokiečių nusivežtą tėvą <...> (J. Ap.). 5. Sukaitęs, plikinasas saulės, jis išlįsdavo iš po mašinų, keiksnodamas jas, grūsdavosi atbulas pro siaurus bazių vartelius, toks pat nenustygstantis būdavo ir kai gerdavo kur tepaluotame kampelyje su koku sargu, su draugeliais (B. Radz.). 6. „Kai turėsi laiko, užėik“, – kviečia Algis. Nori dar kažką pasakyti, dvejoja; Juozas sužino iš moterų – greitai būsiančios Algio vestuvės (B. Radz.). 7. Tada Jurgutis iš sielvarto prasimanė tokių dalykų, kokių net neįtartum, kad jis sugebėtų atlikti (K. Bor.). 8. Jis išsitiesia aukštiekninkas, susidėdamas rankas po galva, išterliotos kelnės pasitempia į viršų, apnuogindamos rudais plaukais apžėlusias blauzdas ir sudulkėjusias tamsias kojines (J. Ap.). 9. Ta davatka Uršulė, tokia supintijusi ir prarūgusi moterėlė, amžinai nepatenkinta ir pikta kaip širšė, vieną rytą auštant sugrįžusi visa dumblina iš Paudruvės pelkių, pabėgo plūsdamasi iš Baltaragio namų, kuriuose nuo senų laikų tarnavo, <...> kad neatsitiktų daugiau tokių baisių dalykų (K. Bor.). 10. Mielu noru dar išmesčiau to „kabančio tilto“ stiklėlį (J. Mikl.). 11. Brolis jau nebegrįš iš Berlyno. Jis nori pasilikti mieste. O kad ir sugrįžtų, tėvas jam niekados ūkio nepaduotų <...> (I. Sim.). 12. Sakė išmokysianti jają, į pasaulį įvesianti, likimą ir laimę jai laiduosianti (LKŽ). 13. Autobusan įsėdo jau sutemus ir su neaiškiu gauduliu peržvelgė kantriai snūduriuojančius keleivius, kur katras sukritusius ant dulkėtų, braškančiais griaučiais sėdynių (J. Mikl.).

3. 4. Išnagrinėkite veiksmažodžio formas formų darybos požiūriu.

Kapojamas, pastačius, pamačiau, laukčiau, sugrįžk, baldamas, meluojąs, sakysiąs, atsigręš, skristumėte, manytina, praktikuokis, juoksis, pariden-davus, skaitysimas, ryžtųsi, dainuosi, pratinti, lipau, klupome, registruotas, svarstytinas, nenuvilsiąs, prausiant, alpdamas, grįžtamasis, nusiprausus, aukotumėme, pasiryš, tešviečia, apsnūdęs, subrandinusio, siūsiąs, laiką, iš-nyktų, maino, siuvinėdavusi, paspartinkite, įveikiau, pagrobdavau, siūlyčiau, boluojančio, atiduosiančio, liaukis, rašytinis, paskutinis, derėsis, nuramintų.

Pavyzdžiui, *kapojamas* – kapoja + -m-, -as.



4. Kontrolinės užduotys

4. 1. Raskite išvestines veiksmažodžio formas, pažymėkite gramatinius jų rodiklius ir nurodykite, iš kokios pagrindinės formos jos padarytos.

Išvestinė veiksmažodžio forma	Pagrindinė veiksmažodžio forma (iš kurios padaryta išvestinė forma)	Gramatinis išvestinės veiksmažodžio formos rodiklis
Nubėgs	nubėgti	-s-

1. Juozapėlis ganė ančiukus. <...> labai jau kur nubėgs maži pūkuoti ančiukai. Na, svarbu, kad per toli nuo upelio nenueitų, į didžiuosius krūmus, tenai lapė gali pasirodyti ar dar kas nors baisėnis. Ganyti Juozapėlis moka: daug jo žodžių supranta ančiukai, jam nereikia nė bėgioti, sušuks žodelį, ir paukščiukai, griuvinėdami už kupstų ir didesnės žolės, bėga artyn. Kaip visada – atsiranda ir išsiskiriančių, tokie ilgiau pasilieka vandenį, pasiklauso, jei kas šaukia, pasukioja galvą, o paskui ateina krypuodami, lyg niekur nieko, nors iš tikrųjų pilni baimės, tik iš kažkokio keisto pasiutimo ne taip kaip visi daro. Juozapėlis turi laisvo laiko. <...> Beje, Juozapėlis skrido lėktuvu su dėde iš miesto. Nieko ypatingo. Na, debesys tai gražūs, ir dangus labai mėlynas, bet vis tiek labai toli, ir jokių gyvuliukų tenai nėra, nepamatysi (J. Ap.).

2. „Aš noriu, kad tu būtum žmogus“, – pasakė Daukinčių Kristupui Bernardas, sutikęs jį su duonos kepalėliu grįžtantį iš miestelio. „Žmogus aš ir esu. Stengiuosi“, – atšovė nė kiek neišsikeičęs Kristupas. Tai Bernardą geroškai nustebino. „Stengiesi? Ne, tu darais apgailėtinas“, – tie žodžiai Kristupą sukrėtė. „Net savo vaikui gailestį tu keli. Kuo jis taps užaugęs, nepagalvoji?“ „Nebeskaudink manęs, pats žinau“, – pratarė Kristupas. Jis išsyk pajuto Bernardui pagarbą. Štai kur žmogus, pasakė užgniauždamas savyje pavydą, kuri kėlė esmingiausia Bernardo savybė – reiklus tvirtumas ir pagarba žmogui. Taip atsitiko gal dėl to, kad Kristupas neklausydavo, ką kas šneka, pas visus ateidavo be menkiausio išankstinio nusistatymo, prie visų braudavosi, nepaisydamas jokių valdžios ženklų, kažkaip nirtulingai, kartais net su nesuprantamu skausmu ieškodamas žmogaus. Net dėkingumas jį apimdavo tikrai gerą ir kilnų žmogų sutikus (B. Radz.).

3. Lauke buvo ką tik pasnigę. Ėjau pačiu tuštutėlės gatvės viduriu ir juodos mano pėdos buvo pirmosios pirmajame, veik perregimame tos žiemos baltume. Sniegas man priminė vaikystę, nes anuomet, vos pramokusi rašyti, jo neaprėpiamose baltose marškose dėliodavau laiškus... Dievui. Tėvas turėjo keistą, tik poetams suprantamą įprotį vasario mėnesį važiuoti į Palangą. Mane jis visuomet pasiimdavo su savimi, nors veikiai apie tai pamiršdavo, be pėdsako nugrimzdęs į save. Aš vienut viena bėgdavau į apsnigtą pajūrį ir

kantriai, pėda prie pėdos, mindavau milžiniškas, iš dangaus tematomas rai-
des. Pirmiausia parašiau – LABAS, idant mane pastebėtų, vėliau – NORIU,
neįvardindama – ko, nes norų turėjau daugybę ir vyliausi, kad Jis išpildys
svarbiausiąjį, o kartą parašiau – IŠEIK, galvodama apie tai, kaip Jis man ap-
sireikš tarp kamuolinių saulės nutviekstų debesų. Tačiau Dievui taip ir nepa-
sirodžius, naktį suėmė siaubas: gal Jis bus ne taip laišką supratęs, pagalvojęs,
kad veju Jį lauk iš dangaus ir įžeidinėju (J. Ivan.).

II. BENDROSIOS VEIKSMAŽODŽIO KATEGORIJOS: TRANZITYVUMAS, SANGRĄŽA IR VEIKSLAS

1. Klausimai ir užduotys

1. Kokiu semantikos pagrindu susiformavo tranzityvumo / intransityvumo priešprieša?
2. Apibūdinkite tranzityvumo kategoriją.
3. Kaip tranzityvieji veiksmažodžiai pagal semantines ypatybes skirstomi smulkiau?
4. Kuo morfologiniu požiūriu stipriojo tranzityvumo veiksmažodžiai skiriasi nuo silpnojo?
5. Išvardykite tranzityviųjų ir intransityviųjų veiksmažodžių formaliuosius požymius.
6. Apibūdinkite sangrąžos kategoriją.
7. Kaip sangrąžos afiksas susijęs su tranzityvumo kategorija?
8. Kokiu gramatiniu pagrindu susiformavo veiklo kategorija?
9. Kokiais būdais (gramatinėmis ir darybos priemonėmis) reiškiamas veikslas?

2. Literatūra

Dabartinės lietuvių kalbos gramatika / Red. V. Ambrazas. Vilnius, 2006, p. 283–290.

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas: šeštas (trečias elektroninis) leidimas. Kompaktinė plokštelė / Vyr. red. St. Keinys. Vilnius, 2006; internetinė versija, 2011. – <http://dz.lki.lt>

Holvoet A., Semėnienė L. Gramatinių kategorijų tyrimai. Vilnius, 2004, p. 41–76; 141–162.

Jablonskis J. Rinktiniai raštai / Sudarytojas J. Palionis. Vilnius, 1957, t. 1, p. 97–100.

Jakaitienė E., Laigonaitė A., Paulauskienė A. Lietuvių kalbos morfologija. Vilnius, 1976, p. 105–114, 124–140.

Lietuvių kalbos enciklopedija: (II patikslintas ir papildytas leidimas) / Sudarytojas K. Morkūnas. Vilnius, 2008, p. 471, 565.

Lietuvių kalbos gramatika / Vyr. red. K. Ulvydas. Vilnius, 1971, t. 2, p. 11–46, 179–213.

Paulauskienė A. Gramatinės lietuvių kalbos veiksmažodžio kategorijos. Vilnius, 1979, p. 76–78.

Paulauskienė A. Lietuvių kalbos morfologija. Vilnius, 1994, p. 285–296.

Paulauskienė A. Opozicijos ir jų neutralizacija gramatinių kategorijų paradigose // Kalbų studijos. 2008, nr. 13, p. 5–14.

Valeckienė A. Funkcinė lietuvių kalbos gramatika. Vilnius, 1998, p. 26–33, 285–287.

3. Praktinės užduotys

3. 1. *Prisimininkite formaluosius tranzityviųjų ir intranzityviųjų veiksmažodžių požymius. Atkreipkite dėmesį į tranzityvumo raišką ir pakomentuokite pateiktas veiksmažodžių poras.*

1. Berti / birti, skelti / skilti, tęsti / tęsti, drėbti / dribti, keisti / kisti, diegti / dygti, driekti / drikti, skiesti / skysti, laužti / lūžti.

2. Barti / bartis, jausti / jaustis, puošti / puoštis, rengti / rengtis, šaukti / šauktis, degti / degtis, lupti / luptis, sukti / suktis, mušti / muštis, siūti / siūtis, vesti / vestis (ką nors), kimšti / kimštis, girti / girtis.

3. Augti / auginti, busti / budinti, gaišti / gaišinti, bijoti / baidyti, drebt / drebtinti, gulti / guldyti, pykti / pykdyti, garuoti / garinti, gražėti / gražinti, retėti / retinti, degti / deginti, rūgti / rauginti, lesti / lesinti, nokti / nokinti, tirpti / tirpinti.

4. Bėgti / apibėgti, gyventi / nugyventi, eiti / apeiti, skristi / perskristi, verkti / išverkti, važiuoti / pervažiuoti.

3. 2. Surašykite į lentelę tranzityviusius ir intransityviusius veiksmazodžius. Atkreipkite dėmesį į semantinius tranzityviųjų veiksmazodžių poklasius.

Tranzityvieji veiksmazodžiai			Intransityvieji veiksmazodžiai
Padaromieji	Parūpinamieji	Priežastiniai	

1. Prilesusi višta per tvorą persoka ir vėl lesa. Įnamio višta dviem snapais lesa (LKŽ). 2. Rudens darganose kaulai gėlė, senos žaizdos skaudėjo, o labiausiai raišąją koją, kurią sužeidė dar turkų kare ir kuri ligi šiol kaip reikiant neužgijo, daugiau pasivaikščiojus – atsiverdavo žaizdos, pradėdavo pūliuoti (K. Bor.). 3. Vilius, nors ir negirdi, bet jaučia, kaip kunigas lengvai trinkteli koją, paskui dar mato, kaip trūkteli jo skraistė (I. Sim.). 4. Kartais prisipykęs jis bandydavo iš brolio ką nors išgauti, prašnekdamas įsakmiu tonu, nuo kurio brolis dar labiau susigūždavo arba tapdavo familiariai draugiškas, kad

užglaistytų nejaukų įspūdį, tapšnodavo broliui per petį, atseit nenusimink, viskas bus gerai, aukščiau nosį... (B. Radz.). 5. Ji iš pradžių purtosi, bando ištraukti rankas iš jo gniaužtų, grikšteli dantimis, bet pamažu jos pasipriešinimas silpsta, o kojos pagyvėja (J. Mikl.). 6. Per miegus jis girdėjo, kaip atsisveikina tėvas, norėjo atsikelti ir eiti, bet neįstengė praplėsti akių; jautė aštrų geliantį skausmą, tačiau nežinojo, kad verkia, girdėjo, kaip varstosi durys (B. Radz.). 7. Vos tik įėjo į trobą ir pamatė nepažįstamą žmogų, klausiamai pažvelgė į vyrą (LKŽ). 8. Todėl ir nepamatė Baltaragis, kaip, malūnui beužiant, jaunystė praėjo, kaip mirė tėvai, išsiskirstė iš namų broliai, seserys <...> (K. Bor.). 9. Dažnai čia iš virtuvės įeina tėvas ir motina, abu paglosto vaiką ir paklausinėja, o paskui išeina, tėvai tariasi, ką daryti su grūdais, kurių dar šiek tiek turėtų atlikti nuo rekvizicijų, kada reikės eiti į talką kaimynams (J. Ap.). 10. Ūžia žalia pušėlė, bara sena motulė. Vai pūtė pūtė šiaurus vėjelis, vai barė barė mane tėvelis (LKŽ). 11. Palydėjo dukrą į seklyčią, paguldė, užklostė ir sugrižo atgal į trobą. Atsigulė ant suolo, bet iš tos nepaprastos laimės, su praskaidrėjusia širdimi ir galva, negalėjo užmigti, tai nuėjo dar kartą į seklyčią pažiūrėti dukters (K. Bor.). 12. Dar man patikdavo pabudus žiemos rytais klausytis, kaip tamsoje kiemsargis valo pernakt iškritusį sniegą, gremžia dideliu mediniu kastuvu – gremžt gremžt gremžt – ir tą garsą atkartoja keistas minkštutėlis aidas (J. Ivan.).

3. 3. *Sugalvokite sakinių su pateiktais veiksmažodžiais. Atkreipkite dėmesį, kurie veiksmažodžiai sudaro tranzityviųjų veiksmažodžių branduolį, o kurie – periferiją. Atsakymus pagrįskite.*

Matyti	praleisti
išdirbti	rašyti
girdėti	ragauti
užtrukti	sėdėti
nuvažiuoti	sodinti
skaityti	kabinti
gyventi	plaukti

3. 4. Palyginkite pateiktas veiksmažodžių ir veiksmažodžių junginių poras ir pakomentuokite, kaip reiškiamas veikslas. Pateikite savų analogiškų pavyzdžių.

1. Laikyti egzaminą : išlaikyti egzaminą;
skaityti knygą : perskaityti knygą;
drausti turtą : apdrausti turtą;
rašyti kontrolinį : parašyti kontrolinį;
rengti disertaciją : parengti disertaciją;
laukti svečių : sulaukti svečių.

2. Ateina / atėjo;
parbėga / parbėgo;
gimsta / gimė;
duria / dūrė;
duoda / davė;
randa / rado;
patinka / patiko;
pažįsta / pažino;
miršta / mirė.

3. Įrodinėti / įrodyti;
atsakinėti / atsakyti.

3. 5. Iš pateiktų sakinių išrinkite veiksmažodžius ir nurodykite jų veikslą. Pakomentuokite, kokiomis gramatinėmis ir darybos priemonėmis reiškiamas šių veiksmažodžių veikslas.

Veiksmažodis	Veiksmažodžio veikslas	Gramatinės priemonės	Darybos priemonės
Gniaužė	įvykio	būtojo k. laiko forma	–

1. Abiem gerkles gniaužė džiaugsmas: Vizgirdienės lopšyje jau krykštė mažylis, niekas, rodės, netemdė ir Kristupienės gyvenimo, ji buvo guvi, juokėsi, lankstė lazdynus, plaikstė žoles (B. Radz.). 2. Grėtė Plonikė stovi <...> ir žiūri į šėlstančias marias. Marių bangos putoja ir draskosi, siaučian-

čių vėjų šen ir ten mėtomos (I. Sim.). 3. Jis ėjo ir ėjo, aplenkdamas saulėtas, karklų apsuptas įlomėles, užlietas vandeniu, žvilgčiojo į skardžius, kur jau greit suputos žalumas, vyniosis aplink medžius apynių baltumas, – jau ir dabar suspurdėjo iš nekantrumo pumpurai, o vytelės liaunai, padykėliškai lankstė nugaras ir vėlei tiesėsi, ir vėlei tarsi skalbėjos (tartum kas mergaitiška) linko prie vandens, atverdamos čia saulėtas įlankėles, čia šaltą blykčiojimą, siautulį, bėgsimą... (B. Radz.). 4. Vienas kitas laužiasi duonos, tepasi sviesto, ima sūrio skiautelę, kramto lėtai, atsargiai (LKŽ). 5. Visi nusimetė švarkus, – nutįsusiomis, atidribusiomis kišenėmis, – ir sukabino juos pievos gale ant kuolelių, kur plakami dalgiai (J. Ap.). 6. Vilius pradeda erzintis dar ir dėl to, kad savo draugų niekaip negali išjudinti (I. Sim.). 7. Kai ji pasakė, kad nemėgsta botanikos (bet aš juk apie vynuoges, apie vynuoges), tik tuomet supratau, jog mes visai šalia mokyklos, kurioje mokiausi, ir medeliai, kurių vos išsprogę lapai metė šešėlį ant mūsų veidų, mes juos sodinome, ir kalbėjomės apie ateitį, ir patys jautėmės esą medžiai <...> (S. Parl.). 8. Mokytojas prisiminė senus laikus, kai su tėvu jiedu keliavo prie Balčios upės, paskiau turėjo dar toli nueiti iki miestelio, o jis, sūnus, dviračiu nuvažiuoti dar aštuonis kilometrus, susirasti mokslo draugo namus ir iš tenai pasiimti knygelę, kur buvo rašoma, kaip pasidaryti žaislinį garo katilą (J. Ap.). 9. Kai šiltas vėjas pradžiovindavo šlaitus, kai saulė įkaitindavo akmenis ir plytas, o upėje kiek nusekdavo vanduo, jie visiškai pakvaišdavo, – basi pasileisdavo per sniego lopelius, karstydavosi po medžius, šunys ir katės, gailiai miaukdamos, sprukdavo nuo jų į pašalius (B. Radz.). 10. Oi, kam tu kerti berželį, oi, kam tu lauži rykštelę (LKŽ). 11. Jono Motiejaus ir Elžbietos Norvaišų sugrįžimas į Milkantus buvo ramus, tačiau paženklintas liūdesio, apie kurį jie tarpusavyje nesikalbėjo, nors, žinoma, jautė, kad jis kyla iš to, jog grįžti teks į ištuštėjusią šeimos gūžtą, bet tatai juk buvo neišvengiama <...> (K. Sabl.). 12. Nevalgęs pereisi tris keturis laukus, o nuogas ne per slenkstį neperžengsi (LKŽ).

3. 6. Remdamiesi DLKŽ, DLKG ir Kalbos patarimais aptarkite sangrąžinių veiksmažodžių vartojimą. Ištaisykite netaisyklingai spaudoje vartojamus sangrąžinius veiksmažodžius ir kitas kalbos negeroves.

1. Kai sprendėsi mano karjeros likimas, visą laiką spaudžiau rankoje mikrokasetę ir galvojau, gal dabar duoti ją perklausti. 2. Per kitas dvi paras nusimato orų atšilimas. 3. Dalis darbuotojų persikvalifikavo arba buvo įdarbinti į atsilaisvinusias vietas. 4. Geriausiu atveju jie gali tik išsitapetuoti sienas. 5. Valgį Giedrius dažniausiai gaminasi pats. 6. Plytelės ypač atsparios nusidėvėjimui, šalčiui, neslidžios, puikiai valosi. 7. Kad nesijaučia pakankamos valstybės paramos – teisybė. 8. Vienuoliktą valandą ryto, kai Nidoje atsidaro visos kavinės, jau sunkiai galėjai rasti ramią vietelę pusryčiams. 9. Veidrodis gerai nusivalo su boro ir vandens mišiniu. 10. Parsiduoda mažai naudotas mėlynos spalvos sportinis vežimėlis.

3. 7. Naudodamiesi DLKŽ, DLKG ir Kalbos patarimais nustatykite, kuri veiksmažodžio forma vartojama bendrinėje kalboje. O gal vartotinos abi?

1. Priesaginiai veiksmažodžiai:

Dalinti, -ina, -ino / dalyti, -ija, -ijo;

įgaliuoti, -iuoja, -iavo / įgalioti, -ioja, -iojo;

kainuoti, -uoja, -avo / kainoti, -oja, -ojo;

mokinti(s), -ina(si), -ino(si) / mokyti(s), -o(si), -ė(si);

nervuoti(s), -uoja(si), -avo(si) / nervinti(s), -ina(si), -ino(si);

nuomuoti(s), -uoja(si), -avo(si) / nuomoti(s), -oja(si), -ojo(si);

nutautėti, -ėja, -ėjo / nutausti, -sta, -o;

reikti, -ia, -ė / reikėti, -ia, -ėjo;

skliausti, -džia, -dė / skliausti, -čia, -tė;

vardinti, -ina, -ino / vardyti, -ija, -ijo.

2. Intarpinės esamojo laiko formos:

Būti, būva / būna;

griūti, griūna / griūva;

kliūti, kliūna / kliūva;

pūti, pūna / pūva;

žūti, žūna, žūva / žūsta.

3. Esamojo laiko kamiengalio variantai:

Gelbėti, gelbėja / gelbsti;

merdėti, merdėja / merdi;

saugoti, saugoja / saugo;

skeldėti, skeldėja / skeldi;

skendėti, skendėja / skendi;

vaikščioti, vaikščioja / vaikšto.

4. Fonetiniai šaknies variantai:

Gramdyti / grandyti;

krenta / krinta;

paralyžuoti / paralyžiuoti.

3. 8. Remdamiesi DLKŽ, DLKG ir Kalbos patarimais aptarkite priešdėlinių veiksmažodžių vartojimą (veiksmo eigos ir rezultato raišką). Ištaisykite netaisyklingai spaudoje vartojamus priešdėlinius veiksmažodžius ir kitas kalbos negeroves.

1. Po penkerių metų buvo užbaigta statyti senoji Šv. Jokūbo bažnyčia.
2. Gerumo namuose žiemą nebuvo apšildymo, elektros, interjeras nunio-
kotas. 3. Uždarbiauju mažoje modelių agentūroje, galiu ir tave parekomen-
duoti. 4. Jei manau, kad dėl darbo stokos prastai paruošiau medžiagą ar dėl
pačios medžiagos trūkumo nepavyko padaryti užbaigto siužeto – esu nepa-
tenkintas, labai priekaištauju sau. 5. Pametęs skaitytojo kortelę paskiriama
10 litų bauda. 6. Siūlome apdrausti savo turtą ypač palankiomis sąlygomis.

7. Krovininis kelių transportas apjungia kelių tarnybų darbus – taip taupomos valstybės lėšos.

4. Kontrolinės užduotys

4. 1. Raskite tekste veiksmazodžius ir nurodykite bendrąsias jų kategorijas: tranzityvumą, sangrąžą ir veikslą.

Veiksmazodis	Veiksmazodžio tranzityvumas	Veiksmazodžio veikslas	Veiksmazodžio sangrąža
Pastatė	tranzityvusis	įvykio	–

1. Motina pastatė ant tako kibirus, žiūri į mišką, jos veidas labai geras. <...> Ore, ties alksnyniuku, pakibo margi balandžiai. Tyla. Tokia tyla, jog panašu, kad sustojo ir Benučio, o gal ir motinos, ir visų kitų širdys, dabar turi pasirodyti didelis baltas Dievas, ištiesti savo ilgas rankas į vieną pusę ir į kitą pusę – kaip paveiksluose, – pasakyti žodžius, ir vėl viskas ims suktis, net paskutiniai lapai spurdės ant medžių, ims plazdenti paukščių sparnai, pamažu pamažu, o paskui smarkiau ir smarkiau, kol jie pakils ir nulėks... Tada pro miglą pasirodo saulė, ir Benutis šoka iš lovos, koks tas jo šokimas, nušliaužia žemyn, užsimauna kelnes – ir į lauką. Žaizda sunkiai gyja, nepadedai nei vaistai, nei ramunėlės, skauda, bet jis lekia į laukus, tolyn, už daržinės, kur augo rugiai ir kviečiai ir kur jau balkšvoja tušti plotai. Ir jam atrodo, kad tiktai dabar aplinkui sujuda gyvybė, kažkur labai toli sugirgžda ratai, o iš tikrųjų netoli: važiuoja žmogus sodinkeliu pro seną blendį, tokią seną, kad jos kamienas beveik visai išpuvęs, laiko iš šonų plona siena, užtat viduj Benutis, kol buvo sveikas, tai pasidžiaugdavo: įsispyręs kojomis į drevės šonus, kabindamasis rankomis, vargais negalais jis kardavosi aukštyn, o paskui iškišdavo galvą kur nors prie nulūžusios ir išpuvusios šakos, ir vaikai, likę apačioj ir lauke, turėdavo smagaus juoko. Dabar pro tą blendį link Varnės upelio važiuoja žmogus, vaikas labai norėtų būti tenai, nuo blendies baisiai toli matyti, jis ketina eiti dar toliau, bet kieme šaukia motina: „Vaikuti, toli nenueik... Pavargsi...“ (J. Ap.).

2. Gera sėdėti prie šilto akmenėlio: bitės dūzgia, drugiai mirguliuoja, oras Strebulio daržinės skliautuose verda, baltieji dobiliukai, svėrės kvepia, žydi... Kiekvienas gyvas padarėlis džiaugiasi pats savimi ir kitais. O anie tolimi drugiai žaliame šilo fone plevena taip tingiai ir be garso, kaip žmogus sapne, irdamasis visom keturiom virš pievų, miškų ir upių. Sako, kad drugys negimsta ir nemiršta toks, koks yra dabar, o keičia savo pavidalą ir apdarus, kaip kažkada čigonas arklius keitė. Gimsta kirmėlė, o skraido paukščiu. Žodžiu, veršiu nebliovęs, jaučiu nebaubsi. Keistas tasai pasaulis. Visi džiaugiasi, linksminasi, smagiai gyvena, negalvoja apie mirtį, ir tik vienas žmogus... neša savąją druską aiškiai žinodamas, kur ją nuneš (J. Mikl.).

III. ASMENUOJAMŲJŲ VEIKSMAŽODŽIŲ GRAMATINĖS KATEGORIJOS: NUOSAKA, LAIKAS IR ASMUO

1. Klausimai ir užduotys

1. Apibūdinkite nuosakos kategoriją.
2. Koks nuosakos santykis su modalumu?
3. Prisiminkite ir palyginkite atskirų autorių (remkitės nurodyta literatūra) nuosakų skyrimo kriterijus.
4. Apibrėžkite gramatinę laiko kategoriją. Koks gramatinio ir loginio laiko santykis?
5. Būsimojo laiko problema.
6. Kokiu sintaksiniu (iš dalies ir morfologiniu) pagrindu susiformavo asmens kategorija?
7. Trečiojo asmens specifiška.
8. Pagal kokią veiksmažodžio formą skiriamos veiksmažodžio asmenuotės? Išvardykite veiksmažodžio asmenuotes.

2. Literatūra

Ambrazas V. Netiesioginės nuosakos (*modus relativus*) paplitimas ir kilmės problema // Lietuvių kalbotyros klausimai. 1977, t. 17, p. 7–54.

Ambrazas V. Dėl lietuvių kalbos veiksmažodžio morfologinių kategorijų // Baltistica. 1984, t. 20 (2), p. 100–110.

Dabartinės lietuvių kalbos gramatika / Red. V. Ambrazas. Vilnius, 2006, p. 290–345.

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas: šeštas (trečias elektroninis) leidimas. Kompaktinė plokštelė / Vyr. red. St. Keinys. Vilnius, 2006; internetinė versija, 2011. – <http://dz.lki.lt>

- Holvoet A., Semėnienė L. Gramatinių kategorijų tyrimai. Vilnius, 2004, p. 77–141.
- Jablonskis J. Rinktiniai raštai / Sudarytojas J. Palionis. Vilnius, 1957, t. 1, p. 97–112, 122–124.
- Jakaitienė E., Laigonaitė A., Paulauskienė A. Lietuvių kalbos morfologija. Vilnius, 1976, p. 140–174.
- Lietuvių kalbos enciklopedija: (II patikslintas ir papildytas leidimas) / Sudarytojas K. Morkūnas. Vilnius, 2008, p. 39, 297, 371, 377.
- Lietuvių kalbos gramatika / Vyr. red. K. Ulvydas. Vilnius, 1971, t. 2, p. 53–144.
- Paulauskienė A. Gramatinės lietuvių kalbos veiksmažodžio kategorijos. Vilnius, 1979, p. 148, 151, 153.
- Paulauskienė A. Lietuvių kalbos morfologija. Vilnius, 1994, p. 296–345.
- Paulauskienė A. Opozicijos ir jų neutralizacija gramatinių kategorijų paradigose // Kalbų studijos. 2008, nr. 13, p. 5–14.
- Valeckienė A. Funkcinė lietuvių kalbos gramatika. Vilnius, 1998, p. 73–89, 270–273, 368–382.

3. Praktinės užduotys

3. 1. Iš pateiktų veiksmažodžių pagrindinių formų sudarykite nuosakų paradigmą. Pažymėkite gramatinius nuosakų rodiklius.

Tiesioginė nuosaka				Tariamoji nuosaka	Liepiamoji nuosaka
Esamasis laikas	Būtasis kartinis laikas	Būtasis dažninis laikas	Būsimasis laikas		

1. Laukti, laukia, laukė;
siurbti, siurbia, siurbė;
kurti, kuria, kūrė;
augti, auga, augo;
šaukti, šaukia, šaukė;
svirti, svyra, sviro;
kelti, kelia, kėlė;
blukti, blunka, bluko;
smukti, smunka, smuko;
trukti, trunka, truko;
širsti, širsta, širdo;
kaisti, kaista, kaito;
driksti, dryska, drisko;
šalti, šąla, šalo;
mažti, mažta, mažo;
težti, težta, težo.

2. Skaityti, skaito, skaitė;
rašyti, rašo, rašė;
vartyti, varto, vartė;
laužyti, laužo, laužė;
šaudyti, šaudo, šaudė;
spaudyti, spaudo, spaudė;
laikyti, laiko, laikė;
varžyti, varžo, varžė;
purtyti, purto, purtė;
smukdyti, smukdo, smukdė;
minkyti, minko, minkė;
tirpdyti, tirpdo, tirpdė;
mėtyti, mėto, mėtė;
ardyti, ardo, ardė;
maigyti, maigo, maigė;
ramstyti, ramsto, ramstė.

3. Auginti, augina, augino;
marinti, marina, marino;
kaitinti, kaitina, kaitino;
dainuoti, dainuoja, dainavo;
mosuoti, mosuoja, mosavo;
juokauti, juokauja, juokavo;
grybauti, grybauja, grybavo;
velėti, velėja, velėjo;
davinėti, davinėja, davinėjo;
keiksnoti, keiksnoja, keiksnojo;
šūkalioti, šūkaliaoja, šūkaliaojo.

2. Suktųsi, ganykim, parbėk, išauš, turėtumėm, pražysti, sudėčiau, keliautumėte, išsikerojęs, skęstantis, jausčiausi, išgąsdintas, krisdamas, pripažintų, slėgė, beldžiant, girdėtas, pasvarstysiąs, pasivijus, brūkštelėsi, parodys, svarsytinas, smerkiamas, išipareigosiąs, perveria, pavalgydindavo, išsuksi, praus-tųsi, užstatytumėme, pagirkite, apgaudinėjamas, suptis, priskyniau, apgirsti, ragaudavome, gailėtumeisi, pakvipus, pripažintas, malamas, išsprausčiau, iš-augtinis, tikėtina, riedavo, kvėpuotumėte, išsisuksi, grožisi, suprantamas.

3. 3. *Nurodykite paryškintų veiksmažodžių nuosakos, laiko ir asmens ka-tegorijas.*

Veiksmažodis	Veiksmažodžio nuosaka	Veiksmažodžio laikas	Veiksmažodžio asmuo
Atšlyja	tiesioginė	esamasis	trečiasis

Mergina **atšlyja**. **Tyčiokis**, mano, jeigu tau patinka, tyčiokis. Matai, jau **meldi** malonės. Taip ir jie. Kitas gal nè **nenorėtų** eiti su mumis, bet kad kito kelio jam **nėra**. Pats ateina. Kokia juos galia atveda, kas **pasakys**? Tai bent galvosūkis **būtų** mūsų broleliui Vygantui. Ateina pas mus ir tokių: švelnių, gležnučių, mamyčių sūnelių. Ko jiems **stinga**? Kas juos prieš plauką paglostė? Jeigu **norėsi**, galėsi juos ten globoti. Bet ir jie kartais tokius nagučius **parodo** – tik **saugokis**. Štai tau ir nekalti kūdikėliai. Kartą vilku staugęs, visuomet juo **staugsi**. Gal, manai, čia koks pusėtinumas yra? Vidurys? Nė velnio. Jeigu mirtis, tai mirtis. Ji **nepažiūrės** į akis, nepasigailės, nepaglostys, neklaus, ką esi padaręs. Visiems, kurie su mumis, vienas galas. <...> Girtas ji velka lyg savo paties šešėlį. Nelaimės ištiktas pirmiausia prisimena ji. Prisimena ji ir tas, kurį **graužia** sąžinė, – Oškutis ją **nuramins**. Kiekvienas, pasivijęs Oškutį, šlubčiojantį keliu, pasodins į vežimą, **panėšės** sunkesnę našą. Visi jam geri, visi jo **pasigaili**. Pagal tai, kiek kas jam padeda, jis ir **sprendžia** apie žmogų. Oškutis visiems parankus. Jeigu kas **nori** pasibelsti į svetimas duris, tačiau dėl savigarbos ar kitokių sumetimų **nedrįsta**, **pasikviečia** kartu Oškutį. Šlubis kiekvienas duris **atlapos** iki galo. Savo privilegijomis **naudojasi** gal net didžiudamasis. Visur, kur tik susirenka žmonių, **pamatysi** ir apšepusį, vis aukščiau keliamą snapą. Tačiau šią akimirką Oškučio ramybę **sudrumstė** ginkluotų vyrų būrys. Baltas kaip drobė Oškutis **šlubčioja** pirma vyrų į klėtį, **parodo** jiems aruodus, pristatytus apdulkėjusių butelių, nuveda prie aplūžusio tvarto. Viena mintis **tvinkčioja** Oškučio galvoje: kad tik jie **nerastų** klojime bunkerio. <...> Juodka, su savo vyrais apžiūrėjęs visus pirtelės pašalius, užlipo ant aukšto. Ten po visokio šlamšto krūva – skudurais, nunešiotais medpadžiais, sudilusiais padargais, senais pavalkais, geldomis, piestomis – aptiko kraitinę skrynią. „Ji ne mano, **nedarykit**“, – pasakė Oškutis. „Kieno gi?“ „Kaimyno. Atvežė, kad **pasaugočiau**. Aš jos nè atidaręs nebuvau, **nežinau**, kas joje yra. Kaip atvežė karui baigiantis, taip ir **tebestovi**“ (B. Radz.).

3. 4. Išrinkite iš pateiktų sakinių veiksmažodžius, nurodykite jų nuosakos, laiko ir asmens kategorijas ir asmenuotę.

Veiksmažodis	Veiksmažodžio nuosaka	Veiksmažodžio laikas	Veiksmažodžio asmuo	Veiksmažodžio asmenuotė
Šokinėja	tiesioginė	esamasis	trečiasis	I

1. Krėsdama nuo šakelių šerkšną, šokinėja sniegena, švyti sniego laukai, tilindžiuoja varpelis. Kažkoks balsas vis ragina: „Greičiau. Greičiau. Eikit. Ir jūs, ir jūs.“ Snieguoti jie įvirsta koridoriun, sugarma į klases (B. Radz.).

2. Nedidelis akmenukas šoktelėjo iš po pado ir įkrito tiesiai į geltonos odos mokytojo batą. Mokytojas nervindamasis mėgino krutinti kojos papadę,

kad akmenukas nusiridentų prie pirštų ir ne taip graužtų, tačiau jis ridinėjosi ties pėdos lenkimu, skaudžiai badė ir kuteno, tai teko nusiauti (J. Ap.). 3. Ilžė niūniuodama nešioja Einiuką toliau po kambarį, kad jis užmirštų savo nusivylimą. Jai į sijoną įsitvėrė ir su ja drauge ėmė vaikščioti Viliukas. Jis stengėsi daryti tokį pat ilgą žingsnį, kaip motina (I. Sim.). 4. Kas išmokė karvelėlį sodely burkuoti, tas išmokys bernužėlį laukelį išarti. Jei nori, kad kiti tikėtų, reikia įrodyti, kad pats tiki (LKŽ). 5. Atsipalaiduokite, atsisėskite patogiai, dar patogiau ir žiūrėkite štai čia (rodo į šaukštą), neįtempkite žvilgsnio, žiūrėkite taip, tarsi ramų vasaros vakarą žvelgtumėte pro langą į sutemų gaubiamą tolį... Atsipalaiduokite, kvėpuokite ramiai, neskubėkite ir žiūrėkite štai čia (rodo į šaukštą), jūsų mintys plaukia ramiai kaip ižas pavasario upe, bet ledo lytys nesidaužo viena į kitą, tik ramiai, tyliai, tarsi migdomai čeža, čeža... (S. Parl.). 6. „Žinai ką, Vizgirda, aš tau pasakysiu?“ – stauga prataria Juodka, padėdamas šakutę. „Kas ne kas, o tu jau geriau tylėtum. Manai, mes neprisimenam, kur tu karui baigiantis buvai? Nežinom? Gal jau užmiršai tą popietę, kai su kareiviais užsukom į tavo namus? Tavo pati, vos mus pamatė, žiūriu – aveles į tvartą bevaranti. Jetitararai, manau, tai bobos galva: pats vidurdienis, o ji aveles grūda į tvartą. Išsyk supratau, kur tu. Tiek to, manau, šį kartą neliesim, ateisiu vėliau, pasišnekėsime akis į akį, jeigu nesutiks, tada... Nebespėjau – kitur mane išsiuntė“ (B. Radz.). 7. Pagaliau Baltaragis, neapsikęsdamas žmonių paskalų, nutarė kiek pamokyti savo velnią ir, jeigu pasisektų, vėl prie darbo pristatyti. Pakvailiojo kiek per rudenį, ir užteks. Negi taip amžinai ir lakstys iškišęs liežuvį visais aplinkiniais keliais? Nenori bernauti malūne, tiek jau to, ir be jo bus galima apsieiti. Gali ir vėl snausti mauruose, kas jam kliudo? Tai ir pasiryžo Baltaragis pasikalbėti su Pinčiuku gražumu, kaip kaimynas su kaimynu, o jeigu tai nepadėtų, bent kailį gerai išlupti ir pribauginti, kad liautųsi kvailiojęs (K. Bor.). 8. Karalienė, nors ji verkia, vis dėlto kamuoja smalsumas, ir slapčia ji žvilgteri į marčią. Ar ji mato, kad marti jau daro sprendimą, kuris gal baisus, o gal... Ne, ji bijo toliau galvoti. Jai graudu, jai gaila, nes marčios veide staiga tiek tamsių šešėlių ir dar tamsesnių raukšlių. „Grėtele, ką tu dabar darysi?“ – Karalienė bijo atsakymo. Bet atsakymas ne toks jau baisus: „Aš Šalteikių Karalienė.“ Ir

Grėtė atsistoja taip išdidžiai, taip stačiai iškilmingai, lyg... „Tikrai, lyg kokia kunigaikštienė...“ – pagalvojo uošvienė. „Labanakt, mamike, ir, labai prašau, nekelk skandalo“ (I. Sim.). 9. Kad jis neišgirstų. Šuva turbūt supranta, jog kažką negera <...> sako jam, ir loja dar pasiūčiau. Girgžteli trobos durys, į kiemą išeina apysenis žmogus, dantyse įsikandęs cigaretę, ir jis piktai pažiūri į viršų, liepia šuniui nusiraminti, tas vizgina uodegą, šoka jam ant krūtinės, žvangindamas ištemptą vielą. Šeimininkas kažką pasako šuniui, eina pats į daržinę ir jį paskui vadina, netrukus trinkteli daržinės durys, šeimininkas pereina per kiemą ir dingsta už trobos (J. Ap.). 10. Prie Mildžiaus šilelio kasėme bulves – buvo talka. Nuo kalvelių atsiverdavo klevo lapais nuklotas mūsų kiemas – lyg niekas ten nebegyventų, tvartelis vėjo pašiauštu stogu, sukrypusios tvoros; iš čia buvo matyti ir krūmais apaugusi upės vaga, į šiaurės pusę nusidriekiančios pievos, – man norėjosi, kad ji dirstelėtų į jas ir nusistebėtų – kaip čia gražu. Visą laiką aš jiems rodžiau tuos vaizdus, tačiau nieko ypatinga jie ten nepastebėjo <...> (B. Radz.).

3. 5. Raskite veiksmažodžius ir naudodamiesi veiksmažodžio morfologinio nagrinėjimo planu (žr. I priedą) išnagrinėkite juos morfologiškai.

1. „Žinai ką, Inga. Išeinam šiąnakt nakvoti į laukus. Sulšim į rugių gubas kaip kurapkos ir nemiegosim visą naktį. Sėdėsime ant pėdo, kalbėsime. Inga, tu sutinki šiąnakt nemiegoti? Ko tu nieko nesakai? Kas tau yra?“ (J. Ap.). 2. Svirnelę vėriau, rankelę tvėriau: „Ar žadi pasigauti, ar žadi mano būti?“ (LKŽ). 3. Staiga pajutau, kad mane kažkas stebi. Stebi įdėmiai ir kiek nekantriai. Svarbiausia, kad aš visiškai tuo neabejojau, nors atkreiptų į save akių nepastebėjau ir nesistengiau pastebėti. Tas kažkieno susidomėjimas manęs neerzino. Juo aš netgi buvau patenkintas. Ir slapta norėjau, kad jis tyliai tęstųsi. Vis dėlto atsigrėžiau (J. Mikl.). 4. „Ypač atidi būk, kai melsies.“ „Aš nemoku melstis. Be klaidų nesukalbėčiau net „Tėve mūsų““. „Gal tau pavyks, – tęsė Anuška nekreipdama jokio dėmesio į tai, ką pasakysiu, – suskaičiuoti, kiek kartų tu iš tikrųjų galvosi apie maldą. Ir dar – nusipirk du sąsiuvinius. Vienaime analizuok savo gerąją pusę, kitame – blogąją. Nepakenks,

jei būdo savybes sugrupuosi pagal keturis pagrindinius gamtos elementus. Vėliau tai tau padės iškviesti vienos ar kitos stichijos dvasias“ (J. Ivan.). 5. O metai bėgo po metų, ir Pinčiukas vis labiau priprato prie Baltaragio malūno. Savo liūno net prisiminti nenorėjo. Kartais net baimė jį pagaudavo, kur dingtų, jeigu Baltaragis imtų ir išvartų iš malūno? <...> Apie tai pagalvojus, velniukui net kūnas pagaugom nueidavo. Visai jis pradėjo panašėti į žmogų su visomis jo silpnybėmis (K. Bor.). 6. „Liaukis čia pliurpęs kaip koks... Palauk, sykį ir tau nemeluos“, – užpyko Benediktas. Likę žmonės pastovėjo, patrypčiojo vietoje, jiems jau irgi reikėjo eiti namo, bet nenorėjo palikti Benedikto vieno nelaimėje – kaip po laidotuvių. O kai, smarkiai sutemus, visi išsiskirstė, tai dar vis tiek iki išnaktų kas nors užsukdavo pas Benediktą gero žodžio pasakyt arba nuodugniai išklausinėt ir paaimanuot (J. Ap.). 7. „Nuo ko pradėti, kad būtų man pačiam baisu, kad patikėčiau ir kad visi pritartų, taip, baisu, nes tai jau galas – pasaulio pabaiga, štai taip ir bus, nes jau baisiau nebūna...“ (S. Parl.). 8. Ir aš dažnai namus sapnuodavau, jie ir degė, ir griuvo ant mano galvos – tada, kai tavęs nebebuvo, kai aš nieko nepadariau, kad tave išgelbėčiau, nors jaučiau, kas tau dedasi tuščiųos kambariuos (B. Radz.). 9. Šaukis, sesute, šaukis, jaunute, mažuosius paukštelių, kad jie nuskristų ir pabudintų tikruosius tėvelius (LKŽ). 10. „Maniau, maloniai pasivaikštinėsiu“, – šnekėjo grįžteldamas prieš vėją senukas... „Diena buvo tokia graži, o matai, kas pasidarė. Niekad nežinai, ko gali sulaukti“, – pridūrė ir kažkodėl šyptelėjo, jo balsas staiga pasikeitė, tapo tarsi gyvesnis, čaižesnis. „Dirbo pas mane toks aspirantas, apykvailis toks“, – pasakojo jis, kai per stiprėjančius vėjo gūsius ir lietų, prisidengę tuo pačiu lietpalčiu, jiedu skubėjo į parko kavinukę. Juozas žiūrėjo į žmogų, išsproginęs akis, gaudė menkiausią jo krusitelėjimą, pavaišino puoduku kavos ir stikleliu konjako, pešte pešė kiekvieną žodį, ragino, prašė, skatino akimis – kalbėkit, – bet mažai ką pavyko išpešti, senukas greit apgirto, kažkoks vaikiškumas išsiliejo paraudusiame veide, jis atsilošė, susidėjo ant apvalaus pilvuko rankas ir į Juozo klausimus atsakinėjo trumpučiais: „O kaipgi... buvau... prisimenu...“ (B. Radz.).

4. Kontrolinės užduotys

4. 1. Raskite veiksmažodžius ir išnagrinėkite juos morfologiškai.

1. Stebėjau jį. Buvo pilnas gyvybės. <...> Ne, jis niekada nepasens. Ir nemirs tikriausiai. It pažinęs Gyvybės Elik syrą... Jis niekur neskuba, jis turi aibę laiko, turtuolis, nes jo pasaulis – be pradžios ir pabaigos. Štai jis man duoda atsikąsti obuolio ir aš apsaū. <...> Dainininko balsas užlūžta, sakytum raudotų (J. Ivan.).

2. Iš pradžių motina jį lydėdavo iki pat liepto per sraunų upelį, o paskui metai jos kelią vis karpė, trumpino, kol ją sustabdė prie apkerpėjusių kiemo vartų, kur ant išsikišusio baslio giliamintiškai viepėsi arklio kaukolė... <...> Atsisveikindavo mintyse ir širdy su viskuo, tačiau ir vėl sugrįždavo. Sugrįždavo, kad dar kartą susitiktų su jauna praeitim ir žila dabartim, kad vėl pakartotų tai, ką pasakė pernai, užpernai ir dar seniau (J. Mikl.).

3. Dirbk, kad turėtum duonos, neleisk pinigų, nemėtyk nė šiaudo – ir gyvensi (LKŽ).

4. „Nepalik. Prašau tavęs“, – pasakė ji kartą, visiškai jį apstulbindama, nes buvo įsitikinęs, kad bet kurią akimirką gali jos netekti. „Pati nežinau, kas man darosi, kodėl aš tokia, pabandysiu būti geresnė, kažkoks kipšas manyje tūno, nesuprantu kodėl, bet aš tavo, tik tavo, žinok“, – kuždėjo ji. „Aš būsiu tau gera, pasikeisiu.“ O po keleto dienų, kai jis teturėjo mintyse šiuos žodžius ir jos gyvumas, džiūgavimas, rodos, patvirtino juos, staiga kažkokia juoda mintis, iš kažkur atklydęs „ne“ – ji stabtelė, nutyla, tarsi su kažkuo pasitarusi, papurto galvą, kažkas trūkteli ją į save <...> (B. Radz.).

5. Ji prisimena visas tas kvailystes, kada ji ėjo už Putriaus. Ta pati Tūmaitienė pamokė ją daryti visus tuos niekniekius. O Katrė ir priklaupusi buvo Putrių prie altoriaus, – beje, vyrą priklaupiti sunku, – bet ji buvo užmetusi jam ant kojų savo sijoną, – ir žiedą pirmiau nusimovė. Na, ir ji, taip sakant, išvedė Putrių iš bažnyčios. Ir kas? Nei ji turi viršų, nei ką. Putrius daro, ką nori, perka, parduoda, kaip nori. Pinigus jai nuskaito ir dar paklausia: „Ką pirkai už tuos pinigus?“ Taip jis darė su savo velione, taip daro ir su ja. Berods, apie mirusią Putrienę kalbėdavo žmonės, kad ji tebuvo vienos dienos šeimninė (I. Sim.).

6. Ačiū jums. Iš jūsų žodžių supratau, kad esat gero linkintis žmogus. Jei suklydau, tai mokėsiu pasiteisinti: sąžinei ramiau, kai apsigauini žmogų baltindamas,

o ne juodindamas. <...> Tvirtinat, jog savo žodžius man sakot su nuoširdžiausiais linkėjimais. Dar sykį ačiū – pirmą sykį už tai, kad mane prisiminėt, antrą – kad jūsų linkėjimai nuoširdūs. Tačiau kodėl jūs neatėjot ir nepaspaudėt man rankos? Kodėl nuoširdžiai pasislėpėt prieblandoj? Jei laikyčiaus japonų etikos, mano linkėjimai jums turėtų būti daug kartų nuoširdesni (J. Ap.). 7. „Kas galėjo pamanyti, kad čia jis tiktų? Maniau, tiktai nagus nusikapos, ir bus baigta, o pasirodo, jo auksinių nagų šitam reikalui turima. Dėkok, vaike, meistriui, kad jis surado tavo nagams vietą. Be jo būtų niekais nuėjęs, kaimo šunis lodydamas, o dabar bus iš tavęs vyras.“ Vincas, įknibęs į darbą, nieko neatsakydavo, tiktai pakeldavo galvą ir nusišypsodavo (K. Bor.). 8. „Na, pasakyk, pasakyk galų gale“, – neva padrąsina jį Anskis: „Kas atsitiko, ką turi ant širdies? Aš matau, tu žinai kažkokią įdomią naujieną. O pavydėti mums nieko nėra. Mes loterijoje nelošiamo, didžiojo numerio ištraukti negalime, tai ko tu mums galėtum pavydėti?“ „Ar jūs visiškai nežinote? Jūs tokius nekaltus veidus darote, lyg tikrai nieko nežinotumėte: juk karas ant nosies“, – Muštokui tai pasakius, nusiramino ir jo kepurė, nes jis užsidėjo ją ant galvos (I. Sim.). 9. „Kaime išauginčiau dešimt vaikų. Dirbčiau visus ūkio darbus. Apsiavei guminiiais batais, pasistatei apykaklę, va taip, apsitulojai, apsikamšei ir...“ Ji nepaprastai mylėjo vaikus: nė pro vieną tarpuvartę stovintį bamblių nepraeis nepaklaususi, ką jis čia veikia, nepraeis kuo nors nenusistebėjusi <...> (B. Radz.). 10. „Sėskis, vaikuti, aš tave perrišiu, juk liepė kasdien perrišinėti.“ Motina eina į virtuvę, atidaro spintelę, kur yra iš ligoninės gauti vaistai. Marlę motina vynioja atsargiai, pamažu, o kai baigiasi, Benutis pajunta skausmą, nes ji plėšia labai lėtai, vis klausinėdama: „Ar neskau-da? Ar labai?“ „Nieko. Plėšk staigiai, kaip daktaras.“ „Man taip baugu“, – sako motina ir vėl judina marlę po trupučiuką, suvilgydama ramunėlių nuovirom. Vaikui taip iš tikrųjų skaudžiau, jis nebeiškenčia, ramiai nustumia motinos ranką ir pats nudreskia raištį (J. Ap.). 11. Todėl ji ir liepė seseriai Benignai pakelti Uršulę vos švintant, nes netikėtai iš miegų pažadintą žmogų lengviausiai išmušti iš vėžių, ir todėl ji nemažai plušo tam, kad nutaisytų rūstų veidelį, nes suprato – dienos bėga ir jei nepalauš Uršulės dabar, nepalauš jos niekada; jei neatras, kokią silpnybę toji slepia savo sielos slaptavietėje, ir neišmokys jos su ja kovoti, laikui bėgant ta silpnybė išaugs ir išsikeros <...> (K. Sabl.).

IV. NEASMENUOJAMOSIOS VEIKSMAŽODŽIO FORMOS: DALYVIS, PUSDALYVIS, PADALYVIS, BENDRATIS, BŪDINYS, SIEKINYS. RŪŠIES KATEGORIJA

1. Klausimai ir užduotys

1. Iš kokių veiksmažodžio formų ir su kokiomis gramatinėmis priesagomis daromi veikiamieji ir neveikiamieji dalyviai?
2. Nurodykite veiksmažodines ir būdvardines dalyvių ypatybes (kas dalyvį sieja su veiksmažodžiu ir kas su būdvardžiu).
3. Apibūdinkite rūšies kategoriją. Palyginkite atskirų autorių interpretacijas ir argumentus.
4. Kuo skiriasi predikatinė rūšies kategorija nuo atributinės?
5. Prisiminkite dalyvių rūšies ir laiko morfologines kategorijas.
6. PUSDALYVIS, jo reikšmė, daryba, kaityba.
7. PADALYVIS. Padalyvio laikai, jų daryba, reikšmės.
8. PUSDALYVIO ir PADALYVIO vartosena.
9. BENDRATIS, jos formos ir reikšmės ypatybės (kuo ji skiriasi nuo kitų nekaitomų veiksmažodžio formų) ir vartosena.
10. BŪDINYS, jo reikšmė, daryba ir vartosena.
11. Į kokią kalbos dalį panašus būdinys? Palyginkite atskirų autorių interpretacijas šiuo klausimu.
12. SIEKINYS, jo reikšmė, daryba ir vartosena.

2. Literatūra

Dabartinės lietuvių kalbos gramatika / Red. V. Ambrazas. Vilnius, 2006, p. 317–325, 354–385.

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas: šeštas (trečias elektroninis) leidimas. Kompaktinė plokštelė / Vyr. red. St. Keinys. Vilnius, 2006; internetinė versija, 2011. – <http://dz.lki.lt>

Holvoet A., Semėnienė L. Gramatinių kategorijų tyrimai. Vilnius, 2004, p. 35–61.

Jablonskis J. Rinktiniai raštai / Sudarytojas J. Palionis. Vilnius, 1957, t. 1, p. 105–108.

Jakaitienė E., Laigonaitė A., Paulauskienė A. Lietuvių kalbos morfologija. Vilnius, 1976, p. 114–123, 175–201.

Lietuvių kalbos enciklopedija: (II patikslintas ir papildytas leidimas) / Sudarytojas K. Morkūnas. Vilnius, 2008, p. 95–96, 116–119, 385, 441, 461–465.

Lietuvių kalbos gramatika / Vyr. red. K. Ulvydas. Vilnius, 1971, t. 2, p. 46–53, 311–424.

Paulauskienė A. Gramatinės lietuvių kalbos veiksmažodžio kategorijos. Vilnius, 1979, p. 86–87, 98–99.

Paulauskienė A. Lietuvių kalbos morfologija. Vilnius, 1994, p. 346–376.

Paulauskienė A. Opozicijos ir jų neutralizacija gramatinių kategorijų paradigmoje // Kalbų studijos. 2008, nr. 13, p. 5–14.

Valeckienė A. Funkcinė lietuvių kalbos gramatika. Vilnius, 1998, p. 162–167, 279–285, 339–346.

3. Praktinės užduotys

3. 1. Surašykite į lentelę neasmenuojamąsias veiksmažodžio formas. Pažymėkite gramatinius veiksmažodžio formų rodiklius.

Dalyvis	Veikiamosios rūšies	
	Neveikiamosios rūšies	
Pusdalyvis		

Padalyvis	Esamojo laiko	
	Būtojo kartinio laiko	
	Būtojo dažninio laiko	
	Būsimojo laiko	
Būdinys		
Bendratis		
Siekinys		

1. Gavęs, ragaudamas, pasikartos, stiebtis, sudarius, pralįsias, skaitytinas, meilinantis, šaukte šaukė, grybautų, dainuojąs, priimamajame, griausianti, puikuojasi, bėgdama, traukte traukia, linksminantis, atsiprašysias, keliant, rūpintis, vėdinamas, laušianti, numestas, mazgotų, nesupratus, kamantinėtinas, apgyvendintas, grąžindavusi, tylįs, įsismarkaudavusio, pabalsiančios, pritrūkęs, spręsianti, atšiauri, verstis, nujausdavusi, rausdamasi, uždususi, paspaudus, šliaužiant, verčiamas, smerkdavusi.

2. Prabusdavęs, prasidėsianti, sodinėti, spindintis, gautas, dainuojanti, žaliuosianti, lankantis, siaučiant, sveikdama, kauksias, mušinėdavusi, spaudžiamas, tikėtinas, šukuotis, zysias, sučiaupusi, šviesdamas, lūžus, statysiančio, murmant, plikydavusi, šnairuojąs, kalbėjusi, atsitraukęs, paguosias, pririnkdavusi, įkurdintas, tirpte tirpo, pamaldi, klystanti, gerbiamas, kalinėjęs, skriaudžiant, ryžtasi, suporuosias, girdimas, grąžintinas, perleista, graibstoma, pasipūtusi, gelbėtis.

3. 2. Prisiminkite, iš kokių veiksmažodžio formų daromos neasmenuojamosios veiksmažodžio formos. Parašykite po 5 pavyzdžius kiekvienos neasmenuojamosios veiksmažodžio formos darybai iliustruoti (žr. pateiktą pavyzdį):

- a) veikiamosios ir neveikiamosios rūšies (visų laikų) dalyviai;
- b) pusdalyvis;
- c) padalyvis;
- d) būdinys;
- e) siekinys.

Pavyzdžiui, *laukianti* (veikiamosios rūšies esamojo laiko dalyvis), padarytas iš esamojo laiko formos *laukia* + *-nt-*, + *-i*; *skaitydamas* (pusdalyvis), padarytas iš bendraties *skaityti* + *-dam-*, + *-as*.

3. 3. Raskite neasmenuojamąsias veiksmažodžio formas ir išnagrinėkite jas morfologiškai (žr. II–IV priedus).

1. Ant skardžių ir pušynuose gęstanti šviesa, užkliudžiusi pernokusias, tyliai šiugždančias varpas, atsruvusi tėvų, prosenelių takais, pasiekia jų slenkstį, gula ant stalo, užlieja žaidžiančius vaikus, o iš pritemusios klojimo angos ar nuo tvarto išeina dėdė Konstantas, atskuba per pušynėlius Vizgirdienė, dairosi nuo kalvos Kazimieras, šūkčioja troboje pamotė – visa kaip kitados yra buvę: ir tolimas kultuvės garsas, ir papieviuose, įlomelėse besitelkianti rūkai, ir tylus vandens tekėjimas, ir brastoje prie skalbinių tiltelio svyrantis gluosnis, numintas lauko akmuo prie slenkščio... (B. Radz.). 2. Langas buvo praviras, ir atrodė, kad į vidų veržte veržiasi žydinčios liepos šakos ir milijonai jose dūzgiančių bičių (J. Ap.). 3. Bežingsniuojant sumintu kelio pakraščiu, Martynui pradeda degti padai (I. Sim.). 4. <...> tokia supintijusi ir prarūgusi moterėlė, amžinai nepatenkinta ir pikta kaip širšė, vieną rytą auštant sugrįžusi visa dumblina iš Paudruvės pelkių, pabėgo plūsdamasi iš Baltaragio namų <...> (K. Bor.). 5. Kartais pievos šienautinos, rugiai pjautini byra, o ateis paraginimas – meta viską, segasi diržus ir bėga (LKŽ). 6. Tas neišsprendžiamas klausimas Vaivai atrodė it įsibėdęs į medžio kamieną kažkieno buklios rankos paleistas peilis, kuris vis dar virpa laukdamas, kad jį kas nors ištrauks (J. Mikl.). 7. Susikūprinęs, neatitraukdamas rankos nuo sienos, jis ėjo pamažu tolyn, akimis nepamesdamas šviesos bokšte, vis galvodamas, kad gal tame bokšte visai ne sargas, o mergaitė, atskirta nuo mylimojo (J. Ap.). 8. Sėdėdamas ligoninės laukiamajame ir žiūrėdamas į skaisčią prasigiedrijusią rytmečio erdvę, į vaiskų, šviežiu šaltumu dvelkiantį dangaus lopinėlių virš skardinių stogų, dairydamasis po kalvą, kur stovėjo buvusio vienuolyno rūmai ir soboras, apjuostas aukšta mūro siena, ir, laukdamas nuosprendžio, jis negalėjo nusikratyti keisto jausmo, kad kažkas blogo ištiko jį, ištiko juos visus – laidotuvės, kaskart vis plėtėjanti tuštuma (B. Radz.). 9. Kančių kamuojama, nebežinodama išeities, ateina ir Grėtė pas jį (I. Sim.). 10. Būdavo einam šienautų ir dainuojam (LKŽ). 11. Niekas neprabudo, nepravėrė lango, išgirdęs dūžtant stiklus, tik skausmas, aštrus, deginantis <...>

(B. Radz.). 12. Kad prijojau dvarelį, mergužės tėviškėlę, ir šaute šoviau, ir šaukte šaukiau, kad išgirstų mergelė (LKŽ).

3. 4. *Remdamiesi DLKŽ, DLKG ir Kalbos patarimais ištaisykite netaisyklingai periodinėje spaudoje vartojamas neasmenuojamąsias veiksmažodžio formas ir kitas kalbos negeroves.*

1. Siautėjusiai moteriai prireikė medikų pagalbos. 2. Pareigūnai vakar Doverio uoste stovėjusiam laive aptiko penkiasdešimt aštuonių žmonių kūnus. 3. Ukmergės rajone viešėjęs Prezidentas labiausiai žavėjosi kaimo žmonių vaišingumu. 4. Pastebėjus pirmuosius padidinto jautrumo reakcijos požymius, nutraukti preparato vartojimą ir tučtuojau keiptis į gydytoją. 5. Demontuojant senus vartus, kartais sugadinama anga. 6. Vakar kalbėjo pirmininkas, paraginęs aktyviau dalyvauti rinkimuose. 7. Nutarimas buvo priimtas išeinant iš susidariusios padėties. 8. Jeigu apskaičiavus nuostolius, išaiškėtų tikroji įmonės padėtis. 9. Apibendrinant galiu pasakyti dar daugiau. 10. Paauglio emocijos šiame laikotarpyje labilios, labai jautri nervų sistema, padidinta įtampa. 11. Valdovų rūmų užbaigimas galėtų kainuoti 4–5 mln. litų pigiau.

4. Kontrolinės užduotys

4. 1. *Raskite neasmenuojamąsias veiksmažodžio formas ir išnagrinėkite jas morfologiškai.*

1. Staiga sustojau lyg įbestas: mano ieškomas senis stovi prieš fotoaparata, abiejose rankose laikydamas po baltą gauruotą šunytį (J. Mikl.). 2. Tuo pačiu jauste jautė tą stogų šiltumą, skverų, senų kiemų jaukumą (B. Radz.). 3. Ir kas gi išdildys iš atminties vargas, išsukaliotais pirštų sąnariais motinos kojas, minančias karštą keliuko smėlį, jos siaurą, įdubusiais skruostais veidą; gal ir dabar ji nebestovi kieme ir, prisidėjusi prie primerktų, trumparegių akių ranką, dairosi į keliūkštį, o vidurvasario vėjas plaiksto sunkų

sijoną; kas jai bepapasakos apie sūnų, ar bėspės jis pas ją sugrįžti su gausiomis dovanomis (B. Radz.). 4. Eina Vincutis, išpardavęs grybukus, vaikščioja po turgų, pasidairydamas, stabteldamas, iš storos juodos atvykėlės nuperka puskilogramį storais kevalais riešutų – parveš moteriškei; eina palei prekystalius, vis pasičiupinėdamas vidinę kišenę prie širdies – juk yra žmonių, kurie nori daug turėti, o nieko nedirbti, ištrauks prisitaikę, tik užsižiopsok (J. Ap.). 5. Pražuvėlio ieškoti puolė tėvai, broliai ir seserys, bet rado tik sniege įspauistas jo pėdas, taip ir nepasiekusias šulinio, sakytum Čarlzas staiga būtų pakilęs į orą arba tirpte ištirpęs. (J. Ivan.). 6. Visas išraudęs, jisai drebančiomis rankomis dėžes krausto, pakuoja (LKŽ). 7. Kas žadėta, tur būt ištesėta (LKŽ). 8. Tada pirmąkart jis susidūrė su kažkuo neperkalbamu, nepaisančiu jokių argumentų, įsakmiai ir kategoriškai reikalaujančiu: tik su sąlyga... va su šita sąlyga (B. Radz.). 9. Šią išmintį aš sulanksčiau į lėktuvėlį ir paleidau pavėjui. Stebėdama, kaip jis lekia ir įstringa medžio šakose, jaučiausi, tarsi, apsukusi magišką ratą, būčiau vėl sugrįžusi į tą patį vangios kasdienybės ratą (J. Ivan.). 10. O dar tą patį rytą auštant pamatė Baltaragis atbėgant iš pelkių Pinčiuką ir labai nusiminė, kad nieko iš jo pastangų neišėjo. Bet greitai susigriebė. Velnukas atrodė toks nelaimingas, išpurvintas, suniurkytas, aplamdytas, ir net vienas ragas nusuktas, kad Baltaragis, nors ir nusigandęs, tuojau suprato, kad ne jis, o velnias jo rankose (K. Bor.). 11. Laukdamas, kol visi susirinks prie stalo, Jonas Motiejus tik spėjo įsitaisyti krėslė ir priešais užiančio židinio liepsną ištiesti nuo senstančio kūno nešiojimo vis labiau vargstančias kojas <...> iš šunų amsėjimo sutemose, švysčiojančio ūkvedžio deglo ir pasipiktinusio jo balso suprato, kad pirmojo kalėdotojo Milkantai sulaukė per Kūčias (K. Sabl.). 12. Man beganant šėmus brolio jautelius, o ir atjojo trys jauni berneliai. Radau piemenėlį, ganantį žirgelius (LKŽ). 13. Naudą iš tėvų panagių traukte traukia, o karšinti nenori (LKŽ). 14. Laukas neartas, šienas nepjautas, žagružė netaisyta (LKŽ). 15. Žagrė ariama žiba, neariama rūdija (LKŽ). 16. Jauteliai eina laukan baubdami, ragais žemę ardami (LKŽ).

V. SUDĖTINĖS (ANALITINĖS) LAIKŲ IR NUOSAKŲ FORMOS

1. Klausimai ir užduotys

1. Pateikite trumpą sudurtinių laikų ir nuosakų darybos apžvalgą.
2. Veikiamosios rūšies formų daryba, reikšmė ir vartoseną.
3. Neveikiamosios rūšies formų daryba, reikšmė ir vartoseną.
4. Kitos sudėtinių laikų formos.

2. Literatūra

Dabartinės lietuvių kalbos gramatika / Red. V. Ambrazas. Vilnius, 2006, p. 346–354.

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas: šeštas (trečias elektroninis) leidimas. Kompaktinė plokštelė / Vyr. red. St. Keinys. Vilnius, 2006; internetinė versija, 2011. – <http://dz.lki.lt>

Holvoet A., Semėnienė L. Gramatinių kategorijų tyrimai. Vilnius, 2004, p. 35–61.

Jablonskis J. Rinkiniai raštai / Sudarytojas J. Palionis. Vilnius, 1957, t. 1, p. 102–104.

Lietuvių kalbos enciklopedija: (II patikslintas ir papildytas leidimas) / Sudarytojas K. Morkūnas. Vilnius, 2008, p. 197.

Lietuvių kalbos gramatika / Vyr. red. K. Ulvydas. Vilnius, 1971, t. 2, p. 144–178.

Paulauskienė A. Gramatinės lietuvių kalbos veiksmažodžio kategorijos. Vilnius, 1979, p. 86–87, 98–99.

Paulauskienė A. Lietuvių kalbos morfologija. Vilnius, 1994, p. 356–367.

Valeckienė A. Funkcinė lietuvių kalbos gramatika. Vilnius, 1998, p. 73–89, 270–273, 276–285, 368–382.

3. Praktinės užduotys

3. 1. *Skyrium surašykite sudėtinės veikiamosios ir neveikiamosios rūšies formas. Aptarkite jų darybą ir vartojimą. Atkreipkite dėmesį į kitas sudėtinių laikų formas.*

Sudėtinės veikiamosios rūšies formos	Sudėtinės neveikiamosios rūšies formos

1. Nustebau, kad mes bučiavomės taip, tarsi tik tai ir būtume darę visą gyvenimą (J. Ivan.). 2. Jis buvo supuvęs (S. Parl.). 3. Gera galbūt dėl to, kad esi jos neatskiriama dalis, o neramus rasi todėl, kad nuo tavęs nepriklauso šito judėjimo tikslas, prasmė ir tos didžios paikystės, kurios jau buvo ir dar bus padarytos (J. Mikl.). 4. Štai kas yra palaidoti meilę, jeigu ji jau buvo tapusi tavo dalimi, jeigu jau buvai įtikėjęs... tik ji gali suprasti... (B. Radz.). 5. Galbūt, jeigu Vincas Dovinė būtų gimęs ne mūsų krašte, tose neišbrendamose iš pelkių lygumose, jo gyvenimas būtų kitaip susidėjęs (K. Bor.). 6. Todėl žmogus ir buvo atskirtas nuo žvėrių pasaulio, bet pasmerktas žvėriškai vienatvei (S. Parl.). 7. Tuoju bus pasakyta, įrodyta (I. Sim.). 8. Viskas buvo žinoma

kaip iš rašto: kai sunkvežimis įvažiuoja į ilgojo namo šešėlį (suprantama, priklausomai nuo metų laiko), reikia signalizuoti <...> (J. Ap.). 9. Aš jau buvau puolusi į tuos ratus, kuriuos žmonės šiandien vadina okultiniais ar ezoteriniais mokslais, magija, mistika (J. Ivan.). 10. Grįžau labai pasikeitęs, ir viskas čia buvo labai pasikeitę. Viskas, ką čia palikau, buvo smarkiai pasislinkę, o aš stengiausi atsistoti į tą pačią vietą, kur stovėjau ir anksčiau (S. Parl.). 11. Dar nebuvo atsitikimo, kad jis prieš ją būtų pakėlęs ranką, iškeikęs ar bent pasakęs šiurkštesnį žodį (J. Mikl.). 12. Rašto paminėjimas sukėlė nuostabą ne tik Teodorui, kuris pats, savo rankomis buvo sudeginęs maždaug tokio paties turinio brolio testamentą, rastą slėptuvėje už spintos, bet ir pačiam Jonui Kirdėjui, kuris, žinoma, jokio rašto ne tik neturėjo, bet ir nė akyse nebuvo matęs, ir vos prieš akimirką nė nesiruošė nieko apie jį sakyti, jei ne kažkoks velnias, timptelėjęs jį už liežuvio (K. Sabl.). 13. Uršulei prieš įvilkтуves buvo leista susitikti su šeima, ir jos širdis virpėjo, ir ji baiminosi to susitikimo ir galimų ašarų, graudenumų ir atsisveikinimų, betgi neįvertino to, kad Jonas Motiejus ir Elžbieta buvo žmonės brandūs ir išmintingi ir jau kadų kadaise susitaikę su dukros pašaukimu <...> (K. Sabl.).

3. 2. Naudodamiesi DLKG, DLKŽ ir Kalbos patarimais nustatykite, kuri (vientisinė ar sudėtinė) veiksmažodžio forma vartojama bendrinėje kalboje.

- 1) Ar buvai / esi buvęs užsienyje?
- 2) Nė karto neskridau / nesu skridusi lėktuvu.
- 3) Mokslininkai jau atrado / yra atradę kelis šimtus peršalimo virusų.
- 4) Gaisras nepridarė tiek nuostolių, kiek galėjo / būtų galėjęs pridaryti.
- 5) Ar pasiruošei / eisi pasiruošęs išvykti iš Lietuvos ilgesniam laikui.
- 6) Jei pateiktumėt / būtumėt pateikę šį siūlymą gerokai anksčiau, nesuabejočiau / būčiau nesuabejojusi imtis šio projekto.
- 7) Sunku pasakyti, kaip tokia liga būtų / būtų buvusi gydoma prieš kokius aštuonerius metus.
- 8) Ir anksčiau pasitaikė / yra pasitaikę tokių nenuspėjamų oro kaitos atvejų.

VI. APIBENDRINAMOSIOS UŽDUOTYS

1. Raskite ir išnagrinėkite veiksmažodžius morfologiškai. Pažymėkite sudėtines veikiamosios ir neveikiamosios rūšies formas.

1. Šlapios, didelės snaigės limpa prie medžių, lipdo sienas... Vienas kitas iš jų čia ateina, bando guosti lindintį tamsoje, sako naivius, apgailėtinais banalius paguodos žodžius. Atsimenu tą užgniaužtą raudą širdy: viena mintis dilgsėjo many, vieno man buvo gaila: kodėl nieko doro padaryti nespėjau, ką nors tokio, kad ir dabar manimi tikėtų, nevapėtų tokių banalybių, negūžčiotų, nesuktų akių į šalį, kodėl nespėjau atiduoti žmonėms to gero, gražaus, ką turiu, kam buvau pasišventęs? Kaip mažai mes patiriame ir galime suprasti, užsidarę savo kambarėliuose, užsidangstę langus, viskuo aprūpinti, saugūs. <...> Dar ir dar. Giliau. Vis giliau. Kiekvieną dieną tau atsiveria kažkas naujo, sakytumei atsitrenki į patį gyvenimą, charakterių, prigimčių ir reiškinių dugną – kas šmėsčiojo iš toli, kas skendėjo miglose, kas buvo nuslėpta, nutylėta, pagražinta, išnyra visa nuogybe su visu fatališku nepalenkiamumu. Jis praregi, jis atšlyja, nueina, kur anksčiau ilgai mindžikuodavo, jis nebesiginčija su tais, kuriems anksčiau bandydavo ką nors įrodyti, įteigti. Pagaliau visa tai nėra sudėtinga: kiekvienas, apimtas kokios nors aistros, kokio nors vyraujančio jausmo, nuolat jausis nuskriaustas, sustabdęs paskutinį vargšą, skūsis savo nesėkmėmis <...>. Antras visuomet jausis neįvertintas, nesuprastas, trečias, paskutinis niekšas ir sukčius, bus šventai įsitikinęs, kad yra dorybės įsikūnijimas, ir degs neapykanta bei panieka iš tikrųjų doram, tauriam, toksai kvailys postringaus, visi jo klausysis pravėrę burnas, išmintingas tylės arba bus išjuokiamas, šventojo neapkės, niekšą mylės ir šlovins (B. Radz.).

2. Gražiai pro langą bėgo pavasario žaluma apsitraukę medžiai. Džiaugsmas tvenkėsi širdy – pagaliau jo knyga bus greitai išleista, jam kantriai ir tyliai pavyko įrodyti, kad žmogaus gyvenimo negalima matuoti bedvasiais matais, kad žmogus niekada netilpo ir netilps į jokių apibrėžimų, nors ir

kokie kilnūs jie būtų. Nežinomybė žmoguje yra daug įdomiau už tai, ką apie jį žinome. Atsitinka, kad žmogus kartais kilniausiai pamilsta tą, kurio visa gyvastim neapkentė, o gal neapkenčia net mylėdamas, kad didžiausioje paviršinėje nesąmonėje slypi gili išmintis ir prasmė. Ir nieko čia niekas nepakeis, nors ir labai stengtųsi. Galima, žinoma, tiesą uždaryti į kokią geležinę dėžę, naiviai tikintis, kad niekada niekas iš tos dėžės ir neprasikals. Kad ir kas jam, dabar sėdinčiam prie vairo, atsitiktų, jis negalės susitaikyti su mintim, kad juoda yra juoda, o balta – balta. Galima išmokti labai gerai žaisti biliardą, taip apskaičiuoti smūgius, kad tiksliai žinotum, į kurią kampą ir į kurią lazda įkris rutulys, tačiau lazda sudavęs žmogui, neapskaičiuosi jo kritimo kampo, o juo labiau – to žmogaus nepadėsi iš naujo ant žalios gelumbės ir nebeprisitaikysi iš naujo suduoti lazda. Stumdomas ir jis gali nusitverti kokį pagali... (J. Ap.).

3. Aš užsnūdau, o kai pabaudau, lėktuvas riaumodamas leidosi Stambule. Mokytojas pradėjo garsiai verkti. Žilagalvis jam kažką pašnibždėjo ir vaikas liovėsi, tik lūpytė graudžiai virpėjo. Lėktuvui vėl pakilus buvo išdalinta karališka vakarienė, kurią aš apdairiai susikroviau į rankinę. Valgyti visai nenorėjau. Jaučiausi pakirsta nuovargio, išpūdžių, jaudulio ir nežinios baimės. Pati nepastebėjau, kaip užmigau. O kai pabudau, jau buvo rytas, labai ankstyvas rytas. Saulė patekėjo staiga, pripildydama lėktuvo salonus raudonos šviesos. Leidomės. Akimirką jaučiausi lyg įkūnytas džiaugsmas. Bet tik akimirką, nes lipšni stiuardėsė išdalijo deklaracijas, kurios reikalaute reikalavo Indijos vizos. It paliejusi pieną katė aš prisigretinau prie Karmos, o jis net neklausiamas pasakė: „Įrašyk, kad tavo vizos numeris T-1714193, išduota Amsterdame, trims mėnesiams.“ „Tėn dar klausia, kur aš rengiuosi apsistoti.“ „Aš nežinau, kur tu rengiesi apsistoti“, – jis prunkštelėjo. „Indija didelė...“ Žilagalvis vienuolis jau kuris laikas elgėsi taip, lyg manęs nė nebūtų. Mokytojas blausiai šypsojosi ir atrodė dar mažesnis nei vakar – tiesiog vargšas, ilgos kelionės išvargintas vaikutis, toks vienišas be mamos ir tėčio. Lėktuvas, pernelyg smarkiai atsitrenkęs į šventąją Indijos žemę, nusileido. Buvo penkta valanda ryto. Aš mėginau spėlioti, kas gi manęs laukia, ir iš visų spėliojimų įtikinamiausias man atrodė – kalėjimas. Egzotiškas Delio

kalėjimas, vyresnysis Alano Parkerio „Vidurnakčio ekspreso“ brolis. Vilnius dar suraibuliavo blyksinčiais pavidalais ir dingo (J. Ivan.).

2. Raskite ir išnagrinėkite veiksmažodžius ir veiksmažodžio formas morfologiškai.

1. Kitą rytą ji pradėjo nuo maudynių senoj vario vonioj, kurią liepė iššveisti, ištiesti paklode ir pripilti priešildyto vandens; nusipraususi ji taisėsi, šukavosi ir puošėsi kur kas kruopščiau, nei kad buvo tą dariusi per praėjusius metus; beveik taip pat kruopščiai, tarsi vis dar gyventų Vilniuje ir ruoštųsi tądien pasirodyti kurioje nors iš kilmingų svetainių; jai susitvarkius, atėjo eilė Teofilei, kurią, besispyriojančią ir besiaikštijančią, daugiau nei valandą jiedvi su Kasiule šukavo tankutėlėm utėlinėm šukom, paskui trinko galvą ir prausė toj pačioj vonioj, kruopščiai rengė ir varstė švariais drabužiais ir, užuot senu papratimu leidusi jai be tikslo maklinėti po namus <...> nusivedė į biblioteką, kurioj iš anksto liepė pakurti židinį, ir, pasodinusi išpraustą, sušukuotą nenuoramą prie atverstos knygos bei suradusi skalūno lentelę, liepė jai ranka perrašinėti parinktą katekizmo skyrelį. Ona Kotryna po ano atmintino nepavykusio pirmojo nuodijimo, pasibaigusio tuo gėdingu gašlumo proveržiu, tiesą sakant, daugiau ir nebuvo šitam kambary; tos aistros nusiaubtos vietos privengė ir ji, ir, keisčiausia, pats švedas, kol dar tebebuvo gyvas, apeidavo tą rūmų kertę, ir nors tarnai seniausiai buvo aptvarkę knygas, tačiau šis tas Onos Kotrynos akiai vis dar tebeliudijo anuomet siautusio ano aptemimo gaivalą <...> (K. Sabl.).

2. Viktoras pasijuto apgautas, atstumtas, nereikalingas, ir visa, ką jis paliisdavo, ką darydavo, tapo nebereikalinga: atsirado įprotis vaikščioti skubiu žingsniu, tiesiausia kryptimi, nenatūraliai užlaužta galva, stumtelint, paspi-riant kokią daiktą... Kas pasakys, koks yra ar galėtų būti vieno ar kito žmogaus tikrasis būdas, charakteris? Melancholikais mus kartais paverčia pernelyg ilgas neįveikiamas atstumas nuo to, ką norėtume turėti, pasiekti, kuo norėtume būti. Melancholikai dažnai šneka geidžiamąją nuosaka – būtų gerai... O pavadinti, paraginti jie nori pakilti, bet rankos nusvyra pačios – neverta,

pernelyg vėlai, kas iš to, – paskui įsileidžia į filosofinius samprotavimus apie beprasmybę, visų pastangų tuštumą, apšaukia visus egoistais, bet tai tik pasiteisinimas, maskuotė. Jie nori, bet negali, nepasitiki, o gal bijo, kad neįstengs, ir jų gyvenimas skendi prietemose, kurios vis tirštėja, žadėdamos visa uždengti; jiems skaudu prietemose, bet jie jas myli (B. Radz.).

3. Eiti reikėjo nedaug – netrukus jis išgirdo švelnų gargėjimą, suprato, kad upelis, stabdomas kokio akmens ar pagalio, teka per lauką. Matyt, netoli buvo gyvenama žmonių, nes liūdnos dainos žodžiai plaukė iš kitos upelio pusės. Netrukus jis pamatė žiburį – vienintelį žiburį aplink: ar čia iš tikrųjų nieko daugiau nebuvo, ar visi miegojo – gal jau gili naktis. Menkas žiburys traukė artyn, žmogus buvo išsiilgęs namų šilumos. Minkštai dėdamas kojas ant rasotos žolės, jis pamažu artėjo prie žiburio, laukdamas, kada ims loti šunys, bet neišsidavė joks šunelis. Atsargiai jis priėjo prie lango, kurio langinės buvo pravertos, tačiau plyšys likęs nemažas, pro jį šviesa prasimušė. Suprasdamas, kad taip daryti negražu, prikišo akį prie plyšio ir taip ilgai žiūrėjo į trobelės vidų, kol pačiame gale pamatė ant kėdutės sėdinčią moterį, sumerkusią kojas į didelį dubenį. Moteris lėtai rankomis braukė per blauzdas, žiūrėdama priešais, į sieną, o gal ir visai nežiūrėdama, tik galvodama ir apmąstydamą tai, ko kambaryje iš viso nebuvo. Žmogui pasirodė, kad moters plaukai labai žili, išsidraikę ir negražiai apkritę pečius ir krūtinę. Po kurio laiko ji visai liovėsi judinusi rankas, įsiremė jomis į kėdės kraštus ir taip laukė suklususi; atrodė, ji pajuto svetimą žvilgsnį ir bijojo pasukti akis į lango pusę. Supratęs, kad nusikalto, šitaip akiplėšiškai žiūrėdamas į žmogų vienatvėje, keivis sulaukė kvapą, kad neišsiduotų ir kad nuslėptų negražią savo nuodėmę. Pasiklausiusi moteris aprimo ir vėl ėmė mazgoti kojas, tik dabar greičiau, pamerkdama rankas į vandenį ir šlapiais delnais braukdama per baltas blauzdas aukštyt. Nuvedusi rankas iki kelių, moteris, rodos, iš naujo sukluso ir tada skubiai vėl sukišo rankas į vandenį, pakrapštydama kojų tarpupirščius, greitai baltu rankšluosčiu nusišluostė kojas ir įsispyrė į šlepetes (J. Ap.).

PRIEDAI

Veiksmažodžio nagrinėjimo planas (I priedas)

1. Pagrindinės formos (bendratis, es. l. III asmuo, būt. k. l. III asmuo).
2. Kalbos dalis.
3. Nuosaka.
4. Laikas.
5. Skaičius.
6. Asmuo.
7. Asmenuotė.
8. Veikslo kategorija.
9. Tranzityvumo kategorija.
10. Kuo eina sakinyje.

Pastaba. 1. **Bendratis**, kaip neasmenuojamoji veiksmažodžio forma, smulčiau nenagrinėjama. 2. Jei veiksmažodis sangrąžinis, nurodoma prieš nuosaką.

Dalyvio nagrinėjimo planas (II priedas)

1. Pradinė forma (vienaskaitos vardininkas).
2. Kalbos dalis.
3. Rūšis.
4. Laikas.
5. Giminė.
6. Skaičius.
7. Linksnis.
8. Kuo eina sakinyje.

Pastaba. Jei dalyvis įvardžiuotinis ar sangrąžinis, nurodoma prieš giminę.

Pusdalyvio nagrinėjimo planas (III priedas)

1. Veiksmažodžio forma (kalbos dalis).
2. Giminė.
3. Skaičius.
4. Kuo eina sakinyje.

Pastaba. Jei pusdalyvis sangražinis, nurodoma prieš giminę.

Padalyvio nagrinėjimo planas (IV priedas)

1. Veiksmažodžio forma (kalbos dalis).
2. Laikas.
3. Kuo eina sakinyje.

Pastaba. Jei padalyvis sangražinis, nurodoma prieš laiką.

ŠALTINIŲ SUTRUMPINIMAI

- J. Ap. – Juozas Aputis
K. Bor. – Kazys Boruta
DLKG – Dabartinės lietuvių kalbos gramatika
DLKŽ – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas
J. Ivan. – Jurga Ivanauskaitė
LKG – Lietuvių kalbos gramatika
LKŽ – Lietuvių kalbos žodynas
J. Mikl. – Jonas Mikelinskas
S. Parl. – Sigitas Parulskis
B. Radz. – Bronius Radzevičius
K. Sabl. – Kristina Sabaliauskaitė
I. Sim. – Ieva Simonaitytė

LITERATŪRA

- Ambrasas V. Netiesioginės nuosakos (*modus relativus*) paplitimas ir kilmės problema // Lietuvių kalbotyros klausimai. 1977, t. 17, p. 7–54.
- Ambrasas V. Dėl lietuvių kalbos veiksmažodžio morfologinių kategorijų // Baltistica. 1984, t. 20 (2), p. 100–110.
- Dabartinės lietuvių kalbos gramatika / Red. V. Ambrasas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos inst., 2006.
- Dabartinės lietuvių kalbos žodynas: šeštas (trečias elektroninis) leidimas. Kompaktinė plokštelė / Vyr. red. St. Keinys. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2006; internetinė versija, 2011. – <http://dz.lki.lt>
- Holvoet A., Semėnienė L. Gramatinių kategorijų tyrimai. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2004.
- Jablonskis J. Rinktiniai raštai. T. 1. / Sudarytojas J. Palionis. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957.
- Jakaitienė E., Laigonaitė A., Paulauskienė A. Lietuvių kalbos morfologija. Vilnius: Mokslo, 1976.
- Kalbos patarimai. Kn. 1.: Gramatinės formos ir jų vartojimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos inst., 2002.
- Kalbos patarimai. Kn. 2: Sintaksė S1. Linksnių vartojimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos inst., 2003.
- Kalbos patarimai. Kn. 2: Sintaksė S2. Prielinksnių ir polinksnių vartojimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos inst., 2003.
- Kalbos patarimai. Kn. 2: Sintaksė S3. Įvairūs dalykai. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos inst., 2003.
- Kalbos patarimai. Kn. 4: Leksika L1. Skolinių vartojimas (svetimybės, tarptautiniai žodžiai). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos inst., 2005.
- Lietuvių kalbos enciklopedija: (II patikslintas ir papildytas leidimas) / Sudarytojas K. Morkūnas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos inst., 2008.
- Lietuvių kalbos gramatika. T. 2. / Vyr. red. K. Ulvydas. Vilnius: Mintis, 1971.
- Paulauskienė A. Gramatinės lietuvių kalbos veiksmažodžio kategorijos. Vilnius: Mokslo, 1979.
- Paulauskienė A. Lietuvių kalbos morfologija. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.
- Paulauskienė A. Opozicijos ir jų neutralizacija gramatinių kategorijų paradigmoje // Kalbų studijos. 2008, nr. 13, p. 5–14.
- Urbutis V. Žodžių darybos teorija. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos inst., 2009.
- Valeckienė A. Funkcinė lietuvių kalbos gramatika. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos inst., 1998.

Va66 Sonata **Vaičiakauskienė**. Veiksmažodžio morfologijos pratybos :
metodinė priemonė / Lietuvos edukologijos universitetas. – Vilnius :
Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2017. – 60 p.

ISBN 978-9955-20-758-0

Metodinę priemonę sudaro praktinės užduotys, skirtos lietuvių kalbos veiksmažodžio morfologijos pratyboms. Priemonė skirta Lietuvos edukologijos universiteto studentams – būsimiesiems lietuvių filologams. Taip pat ji bus pravarti ir tiems, kuriems kalbos lygmenų pažinimas leis tobulinti verbalinės ir neverbalinės komunikacijos įgūdžius, skatins vertinti įvairius bendrinės kalbos reiškinius normos ir stiliaus požiūriu, taisyklingai sudaryti ir vartoti veiksmažodžio formas.

UDK 811.172'367.625(076.1)

Redagavo *autorė*

Maketavo *Donaldas Petrauskas*

Viršelio autorė *Dalia Raicevičiūtė*

SL 605. 7,5 sp. l. Užsak. Nr. 012-061

Išleido ir spausdino Lietuvos edukologijos universiteto leidykla

T. Ševčenkos g. 31, LT-03111 Vilnius

Tel. +370 5 233 3593, el. p. leidykla@leu.lt